

ÇIME

Pêserikê Zuwan u Edatê Zazan

Zeitschrift für Zaza Sprache und Kultur

Journal of Zaza Language and Culture

Zaza Dili ve Kültürü Dergisi

Cihat Kar:

Şeyh Said Ayaklanması ve Gerçekler-3

Koyo Berz:

Dırbetnê Dayê

Hese:

Zazaların Dil ve Din Sorunu

Lac Siya:

Zazaki dı Nomê Hetun

Anarî 4 zimistun

2006

ÇIME

Pêserikê Zuan u Kulturê Zazan
Zeitschrift für Zaza Sprache und Kultur
Journal of Zaza Language and Culture
Zaza Dili ve Kültürü Dergisi

Serr 2, Amor 4 Zımıstun 2006

Serredaqtor

Kendalo Sıya

Redaqsiyon

Ferhat Pak

R.Kızılçubuk

Roşan Hayig

Zerweş Serhad

Qelê kênê Paşay Darius Darê-yeni-Çolig/Çabaxçur

Edres: ÇIME

Zeitschrift für Zaza Sprache und Kultur

Postfach 11 01 02

86026 Augsburg

☎ 0049(0)821-2097321

e-m@il: cime2005@web.de

Dayey Çıme:

- 1- Dayey Çıme, Zuani mawo ki ho beno vin, gun/gan bıdı zuani ma wo Zazaki bero anvardı.
- 2- Çıme, edebiyat, 'adet, zuan, zagon, tewelit, ilmi wo hal u wazêti sero xebatê xu wazeno bero unvard. Gure-wo ki ma Zazan sera ameyo vıraştış ay bı(y)aro çıman wendueğan ver.
- 3- Çıme wazenu ki, suk u nehiyê Zazayan pêrini-ri varar akero u pêrin xu-ri nezdi u yo/yew vineno.
- 4- Çıme, omuşey, hewley u demokratey sera xebitiyeno.
- 5- Smedey Piyabestişi Şari Zazayan xebitiyeno. Çıme inê pyorê Zazauno.
- 6- Çıme, Karê veciyayişi xu usuldê akardi u demokrateya vırazeno. Rêza zerweşi u akardi rameno.

Çıme Bülteninin Amaçları:

- 1- Çıme'nin amacı yokolma tehtidiyle karşı karşıya olan anadilimiz Zazaca'yı yaşatmak ve geliştirmektir.
- 2- Çıme, Zaza halkının sözlü edebiyatını, dilini, sosyal yapısını, tarihini ve dini inancını inceler ve bu konuda yapılmış incelemeleri yayımlar.
- 3- Zazaca'nın bütün yöresel sivelerini geliştirmeye çabalar. Belli bir şiveyinin ön plana çıkmasını hedeflemez.
- 4- Barışçı, yapıcı, çağdaş ilerici yönde yayın yapar.
- 5- Zazaların milli birliği için çalışır. Çıme bütün Zazaların yayınıdır.
- 6- Demokratik ve açıklık prensiplerine bağlı yayın yapar. Hoş görülü ve toleranslı bir kültür çizgisi izler.

Teyestê

<i>Qala vêrin</i>	<i>Redaqsiyon</i>	4
<i>Mektubi Wendueğan</i>	<i>Çime</i>	3
<i>80.Yılında Şeyh Said Ayaklanması ve Gerçekler-3</i>	<i>Cihat Kar</i>	4
<i>Silemani Sofî qisey keno</i>	<i>Çime</i>	10
<i>Çimeyi Destekle Yalnız bırakma</i>	<i>Ferhat Pak</i>	15
<i>Zazaların Dil ve Din Sorunu</i>	<i>Hese</i>	18
<i>Ben Zazaca Biliyorum</i>	<i>Haydar Şahin</i>	20
<i>Zazaca'da “ê” ünlüsünün kullanımı</i>	<i>Asmêno Bêwayir</i>	22
<i>Qelemey Koyo Berzi ra</i>	<i>Koyo Berz</i>	30
<i>No Halê Welatiyo</i>	<i>Zerweş Serhad</i>	32
<i>Vatê Pi u Kalikun Ma</i>	<i>Heseni Key Avdullun</i>	32
<i>Çolig ra deyiri</i>	<i>Kendal Sıya</i>	33
<i>Seid Altuni ra çend deyiri</i>	<i>Lac Sıya</i>	34
<i>Bandi Faruk İremeti ra çend deyir</i>	<i>Faruk iremet</i>	35
<i>Efsaneya şarik şivon</i>	<i>Xal Çelker</i>	36
<i>Mêrdek u Cinêk</i>	<i>Mihemmed</i>	38
<i>Zazaki di nomê hetun</i>	<i>Lac Sıya</i>	39
<i>Elif-bê</i>	<i>Kendalo Sıya</i>	40

Qala Verin

Merheba wendoği mayi erciyayê
Merhaba Şari Zazayan
Merhaba Şari mayo kî, Dîwêlé ğeriban dî
Merhaba merdîmo bêkes u bindestî

Ma amor 3 peydî verda u amor 4'î dî reyna/wuncê ma hê piyayê. Ma zoni ki, amor 4 zaf erey kotî/kewtî şîma dest, îmî waştey ma niyo, ma wazeni nîzdi, nîzdi şîmaya piya bî, la imkanê ma ehendo, ma ehendî eşkenî vîrazî. Vernî dî imkani bîbî, ma dî nîzdi, nîzdi şîma-ya piya bîbî.

Amor 3 ra tepiya , hetani êyru zaf çiyê bi u ravêrtî, Sera Terteley Desimî, Gağan, Roşani Ramazani, Sera Newî u Roşanê Heciyan. Ma wazeni ki sera newî dî roşnberê ma, Çîme teyna nêverdî u paştî bîdî cî. Ma pêro piya qeyret bîkerî ki, Çîme êyru tebera vêciyeno, wa suwa(meştî) zî wîlatî ma-dî bîveciyo.

Recay ma nuştoğani mara ğiruniyê xue bîdî Zazakî ser u nuştanê xu Zazakî bunûsî. Ek ma nuştani xu umumî nuseni-se; Tîrki zî beno. La çîko edebî ma zuwanî xu-wa bunûsî, hina hol/hewl beno o(ew) ma xu tesirdî zuwanî Tîrki-ra xelesnenî. Mesela Sûryaniy pêserîkan xu-dî, foruman xu-dî bê zuwanî Asûrki/Sûryankî sewna/zewna zuwan dî nênuseni. Ma zî gereko tesir tay çî ra xu bîxelesnî u ğiruniyê xu bîdî Zazakî ser. Belkina tay ambazî sîfte nuştîşî dî Zazakî dî zehmet bancî, wa bîbu, zehmet semedê zuwanî mawo-se, wa sare u çîmun ma sero omo, xeyr amo sîlamet. Ço/Çew ğeletey zî bîkero, tawa nibenu. La yawaş, yawaş nuştani xu kenu raşt o/ew rîhateya zuwanî xu-wa nuseno.

Amor 4'î dî zaf nustey estî, ambazî kî heta nîka nuştey xu nêşawit hêdî, hêdî Çîme teyna nêverdenî o/ew nuştunî xu şawenî, wa berxudarî bî. Ma wextî şîmayî erciyayî nêğirî u şîma nuştunu u nuştoğani xuwa teyna verd. Bîwunî u fîkrî xu ma-ri bînûsî, çewtiya ma esta-se, mari vacî, ma zu paşt dayê şîma-ra ğeletiyê xu raştî kî u ma zî raştan bînusî. Ço(Kes) ğeletiyê xu nêşkeno bîvîno. Ğeletiyê merdîmî teber ra hina weş êsena/asena. Ek şîma ma-ri ğeletiyê ma vacî-se, ma şîma-ri mînnettîr monenî.

Roşani Gağan, Ramazan, Heciyan (Boraq) bîmbarekî bu o serra şîmaya newî xêr bu.

Weş u war bîmanî, Çîme bîwani, vîlakerî u bîdî vîlakerdîş

Çîme

MEKTUBÎ WENDUEĞAN

Merhaba Imbazéno

Veré heme çı qandé na xebata şimaya erciyayi, şimaré zaf teşekür kena, berxudari bé. Wext wexté teknolojiyo. Dewleta Tırk zi aya né teknolojiya resena dewandé ma u sukandé ma. Ewza zi zıwané xo, kulturé xo kena qebul kerdış u ma zıwandé mara, kulturdé mara kena honık. No tehlikeyédo zaf girdo, ew vera ney mayé zi bé veng manem, teva nékem.

Wendoxo Zazaya newetané meselada xoré wér bivizyé, biyaré werte u xo eşkerakeré. Tersé ina- no gird, hareketandé Kurdarayo. Vané; ``zey Ebubekir`i béré ma serse ma sekem, vera ina hukmé ma çınyo. Telewziyoné ina, qezetey ina, raduné ina heme babet imkané ina esto. É no imkanandé xoya wini kenékı, ma néşem bivizim milet miya. Maré botani çekené vané ; `` ajan, xayin`` wexta ma néşem cıwabé ina bıdım. Ew no babeta, xo teslimé politikayandé ina kené. Ew né nay rınd zanéké, Kurda lejé xo(mucadeley xo) tarixta Zazaya sero inşa kerdo. Propaxanday xo sere hawadayışté Şex Said (1925) ew Seyid Riza`y (1938) u é bina sero kené. Ew neşermayené, ne zi tersené, tarihta maya paye kené ew ma zi né wetam tarihta xoré wayér bivijim. Ewna zew misal dunyad, canad çınyo. No hala ma néşem cayé resim. Lazımo ma bivizim meydan, meselay xo eşkerakem, xoré weyér bivijim. O wext ma dosté xo, dışmené xo sılasnem.

Heta ewro ma dahwada Kurdaré, zey dahwada xo wayér wızıyaym. Ma ina (kurda) dınyad xoré, en mıleta nezdi vinem, hezarana xorté ma, inana piya kerana, sukandı ew zindanandı, vera faşıšta lej kerd, bolécı zi bi şehidı. Eyni çı mayé ewro inara zi pawem. Bewniré ju mıleta mazlum, aya çımandé şima ver, şima kıšta, zulmdé faşıšta bınd, kena xoré wér bıvızıyo. Béré şima zi maré paşti bıdé. No heqé mayo, deyné zi şımayo, bırarın ewna bena. Ek şima ewna dewam kerése, madé zi roşım, newedera hésabé xo bıkem, bewnim çaredé seredé xo. Çık naya tepya, namey ewnay ahmaxin niyose, çıçıyo? Wa cıwabé neyzi wendoxé ÇIME`y bıdé.

Mayé zi zamkı meselay Zazaya zaf gırana. Jew dergi néşeno cıré çıwab bo. Labré ju gama, a gam zi lazımak çebyo. Çebyokı; zuwandé xoya, kulturdé xoya, şerefté xoya, çaredo paka bışım mıletandé bina miyandı cay xo bigim.

Bımané weşıya

Enwer 23. 08. 2005

80.YILINDA ŞEYH SAİD AYAKLANMASI VE GERÇEKLER-3

Cihat-Kar

ŞEYH SAİD'İN ESİR ALINMASI

Türk ordusunca her taraftan kuşatılarak tecrit edilen Şeyh Said Efendi, beraberinde bulunan Melekanlı şeyh Abdullah, Çan şeyhlerinden Şeyh İbrahim ve Şeyh Hasan, Boğlanlı Hacı Halid, Şeyh Ali, Şeyh Galip, Cibranlı Kasım ve daha birçok kişinin katılımı ile 14 Nisan 1925 tarihinde Solhan'da yaptığı toplantıda; Varto yakınlarındaki Abdurrahman Paşa [Çarpuh] köprüsünden geçip Bulanık üzerinden İran'a geçme yönünde karar almır.(38)

Turkish soldiers encircle Piran, Eğil, Hani, Lice, Silyan, Patu, Bingöl, and Genç, published in Cumhuriyet, a Turkish newspaper

Ancak, toplantıda yer alan Cibranlı Kasım (emekli binbaşı) adlı muhbir, alınan kararı Varto'daki Türk güçleri komutanı Osman Paşa'ya gizlice bildirir. Bunun üzerine, Osman Paşa'nın teşkil ettiği askeri birlik, Şeyh Said ve beraberindekilerin geçmeyi planladıkları Abdurrahman Paşa köprüsünde pusu kurar. Şeyh Said ve beraberindekiler, 15 Nisan 1925 günü köprüye geldiklerinde, Cibranlı Kasım'ın ihaneti neticesinde, askerler tarafından esir alınarak Varto'ya götürülürler. Bilahare, ön ifadelerinin alınmasını müteakip Diyarbakir'e sevk edilirler.

Diyarbakir'de kurulan Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Ahmet Süreyya Örgüven, 1957 yılında Dünya gazetesinde dizi halinde ve üç ay süre ile yayınlanan anılarında, konu ile ilgili olarak; "Cibranlı aşiretinden, Vartolu müteakit [emekli] binbaşı Kasım Bey'in tertip, teşvik ve yardımıyla Abdurrahman Paşa Köprüsü yanında, ordu takip kuvvetleri tarafından yakalanan Şeyh Said ve avanesinden oluşan 39 kişilik kafilenin, 6 Mayıs 1341 [1925] Çarşamba günü Diyarbakir'e getirilerek mahkemeye teslim edildiğini"(39) belirterek, Kürt muhbir Cibranlı Kasım'ın Şeyh Said'e ihanetini deşifre etmektedir.

ŞEYH SAİD'E GÖRE AYAKLANMANIN NİTELİĞİ

Şeyh Said ve ayaklanmanın diğer önderlerinin, Diyarbakir'deki Şark İstiklal Mahkemesi'nde 26 Mayıs 1925 tarihinde başlayan ve 28 Haziran 1925 günü sona eren yargılamaları sırasında yaptıkları savunmalar, ayaklanmanın tamamıyla "İslam Şeriatı" adına yapıldığı hususunu, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Şeyh Said, savunmasında şu açıklamalarda bulunmuştur:

"Kıyamımızın [direnişimizin] sebebi şeriat meselesi... Hükümet şeriatın bir kısmını kaldırdı. Bunun iadesine sebep olursak sevaba nail olurduk diyordum..."

Şeriatın ahkamı [hükümleri] icra edilmezse kıyam [direniş] vacip [gerekli] olur. Kitap [Kur'an], kıyam vaciptir diyor, şeriatı icra ettireceksin diyor. Ahkam-ı şer'iyye [şeriat hükümleri]; katil, zina, müskirat [içkiler] gibi ahvali men ediyor...

İmam [devlet başkanı] şeriat ahkâmını icra etmezse, bu isyanın cevazına [izin] delildir. Vakta ki vuku buldu, işte şeriat da vaciptir diyor, hiç olmazsa günahkar olmayız dedim.

Bütün hattı hareketimizi Kur'an-ı Azimüşşan'dan istihraç ediyoruz [çıkarıyoruz]...

Kıyamı kalbimde tasavvur ediyordum, fakat muharebe [savaş] suretiyle değil, risale [broşür]

yazıp şeriat-ı ahkamı tasrih ederek [açıkça belirterek] kanunları da şeriata mutabık [uygun] bir şekilde talep etmek istedik, Meclis-i Mebusan'a [Türkiye Büyük Millet Meclisi] göndermek istedik. Meclis'in büyük bir kısmı dindardır, isteklerimizi kabul ederler, medreseleri açarlar dedik. Tabii vakt-i saadet [Hz.Muhammed dönemi] kadar olmasa da bir dereceye kadar iyileşir dedik...

Ben Lice'de esir Süvari Kaymakamı Cemil Bey'e, Mürsel Paşa'ya [7.Kolordu Komutanı] hitaben bir mektup yazdırdım ve 'maksadımın şeriat olduğunu, el birliği ile bu dinin ihyasına çalışmamız gerektiğini' yazdım.

Ne hariçten, ne dahilden bizi teşvik eden yoktur. Hariçten maksadım ecnebilere.

Maksadımız, Diyarbekir'e girdikten sonra, birtakım adamları toplayıp, ulema [alimler, bilginler], fuzala [erdemli kimseler] ile ictimaya [toplantı] ederek hükümetimizle muhabere [haberleşme] edecektik, men-i müskirat [içki yasağı] tatbik ettirecek, medreseleri açtıracaktık. Hükümet kabul etmeseydi günahattan kurtulur, evimizde otururduk. Önce hükümete yazsa idim ve kabul etmeseydi hicret isterdik, hicret izni vermeseydi günah bizden giderdi, otururduk.

Hükümete şeriat meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının icrasını talep edecektik. Allah'ın kaderi bırakmadı. Piran olayı çıktı, önünü alamadık...

Eğil tarafına, Ergani'ye gittim, Türkleri de davet ettim. Gelin dinimize çalışalım, kanunu ilahiye [Allah'ın kanununu] tatbik ettirelim, diyordum. Ergani'den Şevki Efendi, Hamid Ağa, Hacı Hüsnü Efendi vardı. Onlar Türk'tüler, iştirak ettiler...

Kürt Teali Cemiyeti'nden haberim yok. Nerededir, muhaberatını [iletişimini] temin eden kimlerdir, hiç haberim yok... Bitlisli Yusuf Ziya'yı tanırım. İki sene evvel [1923] Hınıs'a, benim köyüme misafir geldi. Orada: 'Bir Kürdistan hükümeti teşkil etmek

GENÇ ASLİYE MAHKEMESİ BAŞKANI'NIN RAPORU

Genç Vilayeti'nin(41) Asliye Mahkemesi Başkanı Bursalı İsmail Hakkı Bey'in şark istiklal Mahkemesi Savcılığı'na verdiği 20 sayfalık bir raporda ise, ayaklanmanın niteliği konusunda şu çarpıcı hususlara yer verilmektedir:

"İsyanın başlangıcı olan Piran vak'asından önce, 1341 [1925] Kanunusani [Ocak] ayında Şeyh Said, Genç Vilayeti içinde dolaştı. Bu sırada Çapakçur kazasına da uğradı. Damadı Muş ve Varto cephe kumandanı olan Şeyh Abdullah'ın köyü Melekan'a ve oradan da birçok şeyhin bulunduğu Çan köyüne

için ittifak edelim..' dedi. Bu muhaldir [hayalidir], olmaz dedim. Fikrim bunu kabul edemiyordu. Sonra Erzurum'a gitti. Ben onun da umudunu kestim, kendi de kani oldu. Erzurum'dan avdetinde [dönüşünde] bir daha görmedim.

Benim maksadım bu dine bir hizmet etmektir. Bu çeşit niyetim de yoktu. Allah u Taala'nın kaderi beni bu çeşide düşürdü. Muvaffak olamadık. Şimdi anladığıma göre, muvaffak olsaydık, bu ahali ile bir şey olamazdı. Çünkü ahalden sıtkım sıyrıldı, şeriata razı olan ahali kalmamıştır."(40)

Şeyh Said Efendi'nin, Şark İstiklal Mahkemesi yargıçlarının muhtelif sorularına verdiği cevapları içeren yukarıdaki açıklamalarında da görüldüğü üzere, o, ayaklanmanın "Kürdistan" için değil, tamamen İslam Şeriatı'nın geri getirilmesi amacıyla gerçekleştirildiğini ve temel düşüncesinin de bu olduğunu net bir şekilde ve ısrarla vurgulamaktadır.

gitti. O civarda onbeş gün kadar kaldı. Ve yine bu günlerde Genç Vilayeti merkezi Darahini ve köylerinden bazı ağaları ve şeyhleri de çağırarak görüştü..

Şeyh Said'in bu seyahat sebebi kendisinden sorulduğu zaman, cevaben; Palu'da medfun dedesi Şeyh Ali'nin kabrini ziyaret için yola çıktığını bildirmişti. Konuşma sırasında şeriat ahkamina riayet etmenin lüzumundan ve faydasından bahis açan Şeyh Said, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programından men-i müskirat [içki

yasağı] vesaire hakkındaki maddeyi de okuyarak bunun şeriat ahkâmına uygun olduğunu da söylemiştir. Ziyaretçiler döndükten sonra Şeyh Said vilayete gelerek Vali ile de görüştü. Ertesi gün yine köyden köye uğrayarak büyük bir kafil ile birlikte Lice ve Piran taraflarına gittikleri öğrenildi..

Piran'da patlayan isyan silahından [13 Şubat 1925, Cuma] sonra, ertesi gün [14 Şubat] Şeyh Said avenesi ile birlikte gece saat ikide Darahini'ye geldi. Yusuf Ağa'nın hanesine inen Şeyh Said'in Ziraat Bankası kasasının açılmasına ve bazı tecavüzlere mahal bırakmadığı anlaşıldı.

15 Şubat 1341 [1925] Pazar sabahı, Şeyh Said'in memurlarla görüşmek istediğini haber verdiler. O gece Vali İsmail Bey ve Jandarma Tabur Kumandanı Mustafa Bey, diğer bazı vilayet memurlarıyla birlikte Yusuf Ağa'nın evine, Şeyh Said'in yanına gittiler.

Evde Şeyh Said'in yanında bulunan ve Hımıs'dan beri beraberinde olduğu anlaşılan, Erzurum hapishanesinden çıkmış Nebi namında bir şahısla Şeyh Said'in arkacılarından ve ihtilalin amil ve amirlerinden olan Darahinili Yusuf Ağa, Valirli Hacı Sadık ve oğlu Rıza ile Dırıklı Mustafa Bey, Modanlı Fakih Hasan ve firari Kermuslu Hacı Selim ve biraderi Mustafa Ağalar, Tavsalalı Ömer Ağa oğlu Haydar Ağa ve amcası oğlu Hatip Ağa ve Cimehinili Derviş Ağa ve oğulları Kör Haydar ve Hüsnü Ağalar, Mestanlı Hafız Efendi oğlu Ali Efendi ve Botyanlı Topal Mustafa ve kardeşi Halit, Yoldaşanlı

Ömer ve Fakih Hasan ile teşhis ve tahkik edemediğim diğer birçok silahlı şahıslar da vardı.

Şeyh Said söze başlayarak; 'Peygamberimizin sahabeden Ebubekir ve Ömer Efendilerimizle istişare ettiğini, fakat hüküm ve iradede kendi hüküm ve reyinde müstakil olduğunu ve Osmanlı Hükümeti zamanında padişahların yanlarında Şeyhülislam bulundurduklarını, ulema [alimler], meşayih [Şeyhler] ve evkafa [vakıflar] riayet olundugunu, medreselere bakıldığını, meşrutiyetten sonra şeriat ahkâmına riayet yavaş yavaş zevale uğrayıp Cumhuriyet idaresinde ise mesturiyetin [kadınların çarşafı ve peçeli olmaları hali] kaldırıldığını, dans yapıldığını, hilafet [halifelik] ve meşihatın [Şeyhülislamlık] yok edildiğini, hulasa şeriata riayet olunmadığını ve men-i müskiratın [içki yasağı] da kaldırıldığını, bu hallere karşı seyirci kalmanın ise caiz olmadığı için laik hükümete karşı kıyamla bu uğurda kanının son damlasına kadar çalışacağını' söyledikten sonra, bu kendi emelinin Diyarbekir, Konya vesair mahallerde ve hatta Ankara'da bile terviç eden [destekleyen] ve iştirak [katılım] eyleyenlerinin de bulunduğunu' bildirdi."(42)

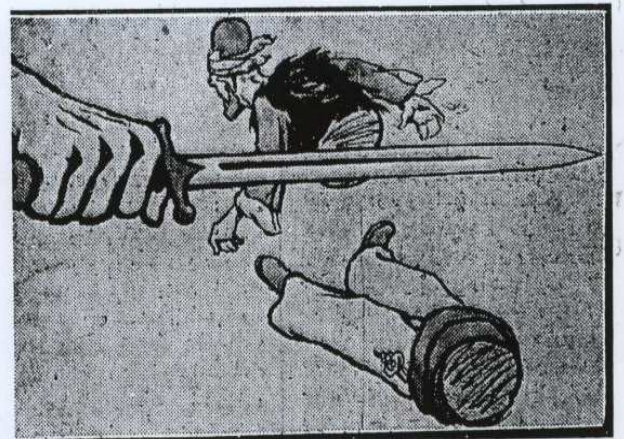
Görüldüğü üzere Şeyh Said, başlattığı İslami direniş hareketinin dar bir bölge ile sınırlı kalmasını istemiyor, Anadolu'nun diğer bölgelerine de sirayet etmesini arzuluyor. Bu açıklamadan da, ayaklanmanın Kürtlük düşüncesi ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ R.C.LINDSAY'IN RAPORU

Şeyh Said ayaklanmasının giderek gelişme kaydettiği dönemde, olayın Musul meselesi nedeniyle İngilizler tarafından tezgahlandığına dair şurada burada çeşitli spekülasyonlar yapıyor, ancak hiçbir kanıt gösterilemiyordu. Bu günlerde, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi R.C.Lindsay, 24 Şubat 1925 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Chamberlain'e gönderdiği raporda, hem hadisenin bu yönünü hem de dini boyutunu şu şekilde irdeliyordu:

"Şeyh Said kuvvetleri yöredeki askeri birliklerden üstün durumdadır. Bazı askerler ve jandarma birlikleri Şeyh Said'in saflarına katılıyorlar. TBMM'de ayaklanmanın arkasında İngiltere'nin olduğu iddia ediliyor. Ama gerçekte sebebin dini olduğunu ve şeriatı getirip, hilafeti ilan etmek olduğunu belirtmek isterim. Ayaklanma diğer ferdi olaylara hiç benzememekte, laikliğe ve yeni Türk rejimine karşı bir hareket olarak gözükmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı'na, bu ayaklanma ile İngiltere'nin hiçbir alakasının olmadığını ve

İngiltere'nin ayaklanmayı desteklemediğini bildirim."(43)

"Turk is a naked sword: Whoever crosses with him is cut apart" Chamberlain April 18 1925

Görüldüğü gibi, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi R.C.Lindsay'in raporunda da, ayaklanmanın dinsel karakterine ilişkin hususlara vurgu yapılmaktadır.

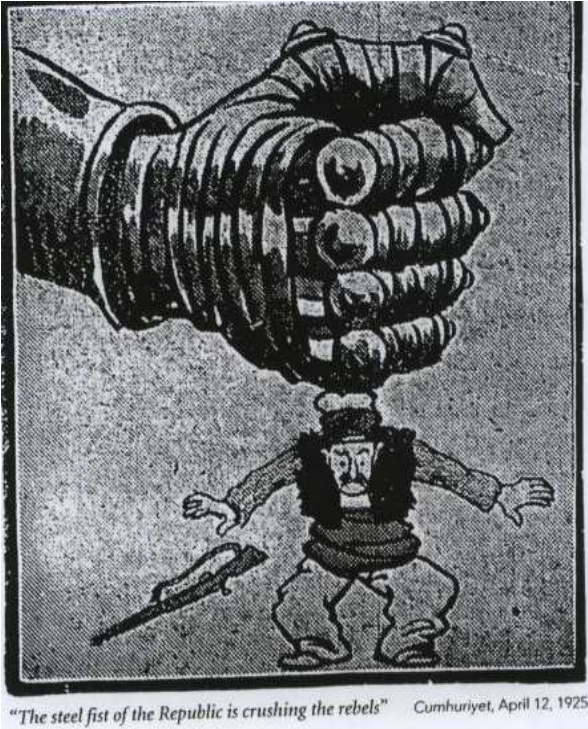
ATATÜRK'E GÖRE, İSYAN BİR "İRTİCA" HAREKETİ

Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, konu ile ilgili bütün açıklamalarında, Şeyh Said ayaklanmasının dini niteliğine dikkat çekerek, olayı bir "irtica" hareketi şeklinde değerlendirmiştir.

Atatürk, irticayı; "her ilerici ve müspet gelişmeye karşı çıkan kuvvete irtica denir"(44) şeklinde tanımlar ve Şeyh Said isyanını da bu kategoriye dahil ederek şu şekilde yorumlar:

"İsyan hadisesinin; irticai, umumi, mürekkep [birleşik] bir cereyan-ı efkâr [fikir akımı] ve bir silsile-i istihzaratın [hazırlıklar zinciri] fiili bir işareti ve neticesi olduğu, bir seneden beri cereyan eden ahval [durumlar] ve hadisat [olaylar] ile bir defa daha sabit olmuştur."(45)

Nutuk'ta ise Atatürk, Şeyh Said ayaklanmasının çıkışını Kazım Karabekir ve arkadaşlarının kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilendirir ve bu hususta bazı ayrıntıları da aktarır.

Atatürk'ün bu konudaki görüşleri aynen şöyle:

"Efendiler, vakayi ve hadisat [olaylar] dahi ispat etti ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı en hain dimağların mahsulüdür; bu fırka [parti], memlekette suikastçilerin, mürtecilerin [gericilerin] tahassungahı [kalesi], ümid-i istinadı [dayanma ümidi] oldu.. Tarih; 'mürettep [düzenlenmiş], umumi, irticai' olan Şark İsyanı esbabını [sebeplerini], tetkik ve taharri [araştırma] ettiği

zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini mevaidini [vaatlerini] ve şarka gönderdikleri katib-i mes'ullerinin teşkilat ve tahrikatını [kışkırtmalarını] bulacaktır..

Efendiler, yaptığımız inkılabın vüs'at [genişlik] ve azameti [büyüklüğü] karşısında, eski hurafat [hurafeler] ve müessesatının [kurumlarının] birer birer sukutunu [düşüşünü] gören mutaassıp ve irticakar anasır [unsurlar], 'efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar' olduğunu ilan eden bir fırkaya ve bahusus bu fırkanın içinde isimleri şöhet bulmuş zevata dört el ile sarılmaz mı?

Yeni fırka yapan zevat bu hakikati müdrük değildiler? O halde, ellerine aldıkları din bayrağı ile millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı?..

Efendiler, yeni fırka, unvan ittihaz ettiği 'terakki' ve 'cumhuriyet' namlarının zıdd-ı tamlarıyla inkişaf etmiştir. Bu fırkanın rüesası [başkanları], hakikaten mürtecilere ümit ve kuvvet vermiştir. Buna misal olarak arzedeyim; Ergani'de, usatın [isyancıların] valiliğini kabul eden maslup [idam edilen] Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta: 'Millet Meclisi'nde, Kazım Karabekir Paşa'nın fırkası, ahkam-ı şer'iyeye [şeriat hükümlerine] riayetkar ve dindardır. Bize muzaheret [yardım] edeceklerine şüphe etmem. Hatta Şeyh Eyüp (rüesa-yi usattan [isyancıların reislerinden] olup idam edilmiştir) nezdinde bulunan katib-i mes'ulleri, fırkanın nizamnamesini getirmiştir..' diyor. Şeyh Eyüp de, muhakemesi sırasında: 'Dini kurtaracak yegane fırkanın, Kazım Karabekir Paşa'nın teşkil ettiği fırka olup, ahkam-ı şer'iyeye riayet edileceğinin fırka nizamnamesinde ilan edildiğini' söylemiştir.

Ne oldu Efendiler?! Hükümet ve Meclis, fevkalade tedbirler almağa lüzum gördü. Tahrir-i Sükun Kanunu'nu çıkardı. İstiklal Mahkemeleri'ni faaliyete geçirdi. Ordunun sekiz dokuz seferber fırkasını, uzun müddet tedibata [uslandırma] hasretti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denilen muzır teşekkül-i siyasiyi seddetti [kapattı]. Netice bittabi cumhuriyetin muvaffakiyetiyle tecelli etti. Asiler imha edildi."(46)

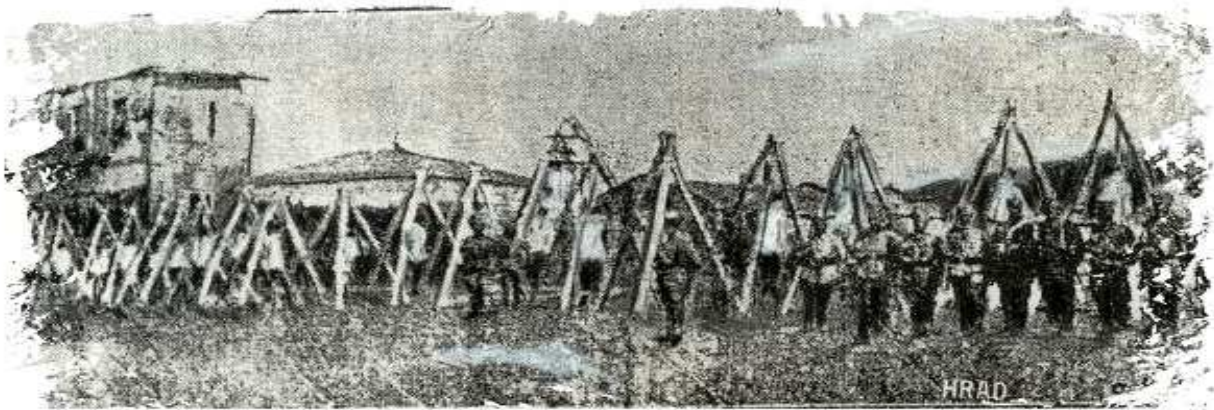
Şeyh Said isyanını Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bir "kışkırtması" olarak yorumlayan Atatürk, başka beyanlarında da; "mürettep, umumi, irticai" dediği ayaklanmayı bir "karşı devrim" olarak değerlendirmiştir.

ŞEYH SAİD İSYANI VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI

Şeyh Said Efendi'nin öncülüğünü yaptığı Zaza İslami/Nakşibendi ayaklanması konusunda bugüne dek yazılan eserlerde, Kemalist yönetim karşıtı siyasi çevrelerin toplandığı muhalefet cephesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile Şeyh Said veya direnişin diğer öncüleri arasındaki ilişkiler nedense hep göz ardı edilmiştir. Atatürk'ün aktardığımız görüşlerinde ifade edilen bazı hususlarda hiç kuşkusuz gerçek payı bulunmaktadır. Her ne kadar TCF'nin ayaklanmada doğrudan herhangi bir yönlendirmesi veya desteği bugüne kadar kanıtlanmamış olsa da, Zaza direniş önderlerinden bazılarının TCF'nin politik çizgisini benimsedikleri, daha da ötesi TCF ile diyalog arayışına girdikleri bilinmektedir. Atatürk'ün sözünü ettiği TCF'nin "katib-i mes'ulü" olan kişi, emekli yarbay/kaymakam Fethi Bey'di. Fethi Bey'in, ayaklanmanın meydana geldiği dönemde Urfa'da bulunması bir tesadüf eseri miydi, bilinmez. Ancak Fethi Bey, Nakşibendi tarikatının Şeyh Said'e bağlı ekolünün Siverek temsilcisi olan Şeyh Eyüp ile görüşüğünü Şark İstiklal Mahkemesi'nde ifade etmiştir. Bu nedenle Fethi Bey, yargılaması neticesinde, Mahkeme Heyeti'nce; "Şark ihtilalinin zuhura gelmesini manen teşkil [kolaylık] ve teşvik mahiyetinde hareketi kavliyyede [sözlü] bulunmuş olduğu" kanaatine varılarak, beş yıl hapsine ve cezasını geçirmek üzere Samsun Cezaevi'ne gönderilmesine karar verildi. Şeyh Eyüp ise ayaklanmaya bilfiil iştirak ettiği gerekçesiyle idam edildi. Şark İstiklal Mahkemesi ayrıca, 25 Mayıs 1925 tarihinde görev bölgesi dahilindeki TCF'nin tüm şubelerini kapatma kararı aldı.

Bakanlar Kurulu da, 3 Haziran 1925 tarihinde TCF'nin kapatılmasına karar verdi.(47) Kemalist yönetimin özellikle din karşıtı uygulamalarına tepki gösteren Zaza inanç önderlerinin, ayaklanma öncesi ve sonrasında TCF'nin politikasına olumlu yaklaşım gösterdikleri biliniyor. Örneğin, Zaza ayaklanmasının önderi Şeyh Said, daha Piran olayı çıkmadan, Genç Vilayeti merkezi olan Darahini'de yapılan bir toplantıda, TCF'nin programından bazı maddeleri okuyarak, "bunların şariat hükümlerine uygun olduğunu" söylemiştir.(48) Şeyh Said ayrıca, Diyarbakir'deki Şark İstiklal Mahkemesi'nde de, muhalefet partisi olan TCF'yi övmüş, iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (CHF) ise eleştirmiştir. Keza az önce adı geçen Siverekli Şeyh Eyüp de yargılaması sırasında; "TCF'yi takdir ettiğini ve ona merbut [bağlı] bulunduğunu, CHF'yi ise beğenmediğini" ifade etmiştir. Şeyh Eyüp'ün, TCF'nin Siverek ilçe Başkanlığını yaptığı yönünde bilgiler de bulunmaktadır.(49)

Öte yandan, ayaklanma sırasında, Elaziz Cephesi Kumandanı Şeyh Şerif ile dayanışma içerisine girerek, ittifak sağlamak amacıyla Dersim aşiret reislerine gönderilmek üzere hazırlanan bir mektubu Şeyh Şerif ile birlikte imzalayan Dersim eski Mebusu ve Karabal aşireti reisi Kangozade Hasan Hayri Efendi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensubuydu.(50)

1925 ZAZA ÖNDERLERİ ASILIRKEN

“KÜRTLÜK” İDDİASI BÜYÜK BİR YALAN!

Şeyh Said-Zaza ayaklanmasını “Kürtlük”le ilişkilendirmeye yeltenenler, Şeyh Said ve mücadele arkadaşlarının görüşlerini yansıtan beyanname ve

mektupları ile Şark İstiklal Mahkemesi'ndeki savunmalarına değil, bir kısım yazarların veya politikacıların birer iddiadan öteye geçmeyen

önyargılı düşüncelerinden yola çıkarak, hadiseye yorum getirmektedirler. Bu tarz bir yaklaşımın gerçekçi olamayacağı açıktır.

Nitekim, Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Ahmet Süreyya Örgüevren, 1957'de yayınlanan hatıralarında; "Şeyh Said ile duruşmaları birlikte yapılan ve sayıları sekseni geçen sanıkların, büyük bir inat ve ısrarla Kürtlük davası gütmeliklerini söylediklerini"(51) çok net bir şekilde ifade etmiştir.

Kürt ve Türk yazarlarının iddialarının aksine, Kürt aşiretleri isyana katılmadılar. Bu husus, mevcut belgelerle de sabittir. Sadece Varto'da Zazalara komşu olan Cibran Kürt aşiretinin kısmi bir desteğinden söz edilebilir. Ki bu da aşiret lideri Miralay Xalid Beg'in hem Şeyh Said'in kayınbiraderi olması hem de adı geçenin o tarihte Bitlis'te tutuklu olmasından dolayı TC yönetimine duyulan tepkiden kaynaklanmıştır. Şeyh Said'i ihbar edip yakalatan Binbaşı Kasım'ın da Cibran Kürt aşireti mensubu olduğu hususuna daha önce değinmiştik.

(devam edecek)

Dipnotları:

- (38) M.Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara 1981, s.204.
(39) Ahmet Süreyya Örgüevren, Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi, İstanbul 2002, s.171.
(40) Hasip Koylan, Şeyh Said İsyanı, Ankara 1946, s.236-244; Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, İstanbul 1955, s.97-105; Ahmet Süreyya Örgüevren, a.g.e., s.177-207; Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, 10.Baskı, İstanbul 1990, s.35-71; Uğur Mumcu, Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925, s.123-144; Adem Karataş, Ve Alim Ve Mücahid Ve Şehid Şeyh Said, Konya 1993, s.229-245; İlhami Aras, Adım Şeyh Said, 2.Baskı, İstanbul 1994, s.111-125; Mustafa İslamoğlu, İslami Hareket Anadolu III, 3.Baskı, İstanbul 1994, s.339-349; H.Şelc, Zaza Gerçeği, Münih 1988, s.37-38.
(41) Genç Vilayeti, Şeyh Said ayaklanmasından sonra ilçe yapıldı ve daha sonra Bingöl iline bağlandı.
(42) Ahmet Süreyya Örgüevren, a.g.e., s.266-269.
(43) Bilal N.Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938), Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları, Ankara 1975, s.20-22.
(44) Vehbi Tanfer, "İrtica Olayları Karşısında Atatürk", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 17 (Mart 1990), s.307.
(45) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, Ankara 1989, s.356.
(46) Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Ankara 1989, s.592-594.
(47) Ahmet Süreyya Örgüevren, a.g.e., s.103, 131; Uğur Mumcu, a.g.e., s.162.
(48) Ahmet Süreyya Örgüevren, a.g.e., s.267.
(49) Ahmet Süreyya Örgüevren, a.g.e., s.103, 248; Uğur Mumcu, a.g.e., s.161, 162.
(50) M.Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep 1952, s.186, 189.
(51) Ahmet Süreyya Örgüevren, "Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi, Vakıfalar, Hatıralar", Dünya Gazetesi, dizi yazı, 17 Nisan 1957; ayrıca bkz. A.S.Örgüevren, a.g.e., s.20.
(52) İsmail Göldaş, Kürdistan Teali Cemiyeti, Doz Yayınları, İstanbul 1991, s.39-45.
(53) Robert Olson, Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Özge Yayınları, Ankara 1992, s.247-250.

Zaza önderi Şeyh Said Efendi'yi istismar konusu yaparak, onu ve mücadelesini Kürtlüğün kazanç hanesine kaydetmekte beis görmeyen Kürt şövenistleri, asılsız iddiaları ile birlikte, hakikatler karşısında rüsva olmaya mahkumdurlar.

Şeyh Said'i istismar eden çevrelere, şu hakikati bir kez daha burada hatırlatma gereğini duyuyoruz: Şeyh Said'in, Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC) üyesi olduğuna dair bugüne kadar hiçbir belge ortaya konulamamıştır. KTC'nin tespit edilebilen üyelerinin listesi bilinmektedir ve bu listede Şeyh Said'in ismi yoktur.(52) Zaten Şeyh Said de, Şark İstiklal Mahkemesi'nde KTC ile ilişkisinin olmadığını bizzat açıklamıştır. Öte yandan, ayaklanmayı organize ettiği iddia edilen Azadi Örgütü üyelerinin isimlerini içeren listede de Şeyh Said'in ismine rastlanmamıştır.(53) Mevcut belgeler, Azadi Örgütü'nün, ayaklanmanın hiçbir safhasında, hiçbir rolünün olmadığını kanıtlamaktadır.

Ma Zazay herkesi-ri esti xuê-ri çini(yê)!

Vatê vêrinun

SILÉMANÉ SOFİ QISEY KENO

Nustoğandé ma ra Roşan Hayıg, jew kokımdé maya ezbeta xo ser, şardé Zazayan ser ew serehawadeyena Şéx Sıhid u Dersımı sero mulakat vıraştı. Ma no mulakat şımaré cêrdı nusnené. Ma emel kenéki no karo erciyaye, werte vetenda kokdé ma ré do roşn bo. Ma qandé né kardé erciyayi, Imbaz roşan Hayıg`iré tessekiür kenı.

Redaqsiyonê ÇIME'YI

R.H: Merheba Dedo, quwet bo ha.

S.S: Xeyr amey sılamet

R.H: Dedo ezo duri ra yena, ezo wazena ezbet`ta ma sero ew péro esirandé Heirani Sero u saré Zazayan sero toya tayn müllakat bıkerá.

S.S: Beno hégané mı. Tiyé sardé ma sero girweyené, ez boll memnun biya. Çıyo kı, ezo zana ez do to ré vaza.

R.H: Tı sené mı ré vazé ezbeta ma Íbrayma seni Gudhayıg`ra ameya Budran?

S.S: Kıhané(Kalık) mayé kı resay cı, ina vaté síma Alibegané; Gudhayıg, Dıraqsó begé è Memleketi bi. Né amey no memleket xora né kokdé xora begi bi. Merdeki Hesran, Çermugi, yané no memleket weynayé Íbrayma.

R.H: Verdé çendı serra né weynayé Íbrayma?

S.S: Qe çınıyo verdé 150- 200 serrı beno. Wexté Mılla Mehmud`irayo.

R.H: Né amey veri tiya, seni sayo tiya dı ca bídé xo. Misal: Şéxan`ıza, dewané Hesrani ninaré se vaté?

S.S: Verdé síma Fıseynji amey bi no mentiqe.

R.H: Kam`e cı amey ?

S.S: Né Haca, Mıllaya, Omera né dı beri hiriyé

R.H: Seni beno né ameyé no mentiqe?

S.S: È zi Over ra amey Dimli bi
R.H: Tiya erdé kami biyo?
S.S: Êrdé Séxan`i biyo, è Séxan`i u Zibédik reseno pé.
R.H: Tayni vané: “Tiya êrdé Bavank`i biyo, né Íbrayma siyé Bavank`ıza ré vato”Ma xoré tiya dı ronımı?
S.S: No erdé Séxani biyo, erdé Séxani u Zibédik. È Zibédik u Bavanki reseno pe..
R.H: Zibédik kotira ameya?
S.S: Zibédik`ezi miyandewé uzayé. Tayn. Tayn beri dıma ameyé.
R.H: Dewé kıhani kamcuniyé?
S.S: Zibédik, Hengaç u Sersep.
R.H: Mahnay Hengaçi çiçiya?
S.S: Nézana, é zi merdımé sımayé.
R.H: Zazakı`da Dersim`iya haletida gayaré vané; Hengaç.
S.S: Ey belki, ez vana né wextakı ameyé engel biyé, ayra vané hengaç.
R.H: No Hesran`dı pagé kıhani esté, cı ré vané Hesranek. No Hesran péro uza ra biyo vıla?
S.S: Vané kı, Hesran çinébiyo, çinébiyo. Zerguz çinébiya, Qereqay çinébiya, Besin çinébiyo. Xo ra Besin zi merdımé sımayo, è zi sima ra abırriyayé
R.H: Mı newe va; no Hesran péro Hesranek ra biyo vıla. Misal: Zerguz`ızı Koti ra ameyé?
S.S: Zerguz`ızı tayn Tiloyiz`i, Hesto Tiloyizo. Eslé Séxan`i Erebo.
R.H: Şéxan kotira ameyo?
S.S: Vané eslé Şéxan`i erebo. Né Kelhanlı`ra ameyé.
Koti ra?
R.H: Kelhanlı`ra, Erebastian`ra ameyé.
S.S: Dedo to ra çiyé pers kera, Şéxan`dı Dede esto, meselacı ma péro zané, Dede Elewi`yandı Şéxo.
R.H: Wa vazé.
S.S: Né, né ez rınd zana.
R.H: È xo ré zuwandé xoya, merdımé pili ré vané; “Dede”
S.S: Né, né ma vané;“Şéx” è vané “Dede”, merdımó kı Şéxo, Xocayo, ina ré vané;
R.H: “Dede”, namey Dedi Séx Mahmedo. Ney çı heqa namey Dedi giroto, ew Şéxané cori, cêrí u Şéxandé Dediya bray pé biyé ew beraté Dedi esto, şıma wendo zané
S.S: se vano?
R.H: Hewna esto.
S.S: Ey miyandı çiçi nusnayo?
Baba Dede Erebastian ra ameyo, ewladé Resuliyo, dahway islami kerdé. Esas Şéxani ré Va :
R.H: “Sakın”
S.S: Sakın çiçiyó ?
Sakın yané vınderyayo, Saknak heta Kole`i hewna no zuwan eyré vané ; Séxan tür Séxan.
Saknak yané tey Sakın bı. Vano Sakiné to zi koti Sakın bı? Vano na Hiseynig péro erdé eybı, no Esabé koti dı vınderya sari vaté Erebéno. Kesi nézanayé kamo, vaté Erebéno ew ney ré gere kerdo, vato no cahduyo. Cahdukar`o ney vaté ez Séxa. Xeber deyaya Sıltan Muradı, Sıltan
R.H: Murad ame. va: “Merdımé ameyo tiya vano” ez Séxa”? Séxeya merdeki`ınkar kerd.
Diha ey mewaz, ma ey zané no ame tiya belı nébı kamo. Yané no wexto kı ame tiya kesi
S.S: nézanayé no kamo, ney Dimliya qısey kerdé, çı zuwana qısey kerdé ?
R.H: Ney Erebi qısey kerdé
S.S: Hıma mılet no seni fahm kerdé?
R.H: No memleket sıftera kı Dımli tey biyo.
S.S: Temam no Dede Erebi biyo, wexta kı no ameyo nina seni pé fahm kerdo ?
R.H: Seni pé fahm kerdo, qay nina pé fahm kerdo.
Ez vana no qe Íran ra ameyo, no Dimli biyo. Hıma ma vané qay Íran zi Erebo, coyra mayé
S.S: neyré zi vané Erebo.
Bıray mı.. ha erebi zanayé, ha Kırdaski zanayé. È vininanré heme zuwan rıhato, è hını heme
R.H: zuwan zané.
S.S: Newe ma fina bémı ma ser, né wexta kı amey Hesran, né Hesranıza ninana lez kerdo, nékerdo?
Hını bahdé Baba Dedi keylé mıhal mendo né ameyé wexta Bekıré dedan bıbiyo né wını efendi bı merdıméndı paki bı, rındı bı. Né Bekırdé dedan ré vané, ımbıryaney dı cayé bıdı ma. No deredé Dedan ra heta lada pil ew heta erdé Diktol ca dano nina. Vano po, po resay pé vano;
Ayibé Zibi dereydeda est deredé nergizi. Dedan tım ambazé Íbrayma bı. Íbrayım boll rınd bı.
R.H: Ína pa kerwayın kerd, dostın kerd, erd da cı.
S.S: Vané merdıméndé padısahi veynda bı Mılla Mahmudi.

- R.H: Milla Mahmudi didiyé, pí kerwa Qadiri zi Milla Mahmudo.
S.S: Ezo Milla Mahmudé pili vana.
Wali Diyarbekiri mixtari aréday péser merdimo rınd altuno, koti sino wa siro ame no welat merdimo rınd bı, merdimo belli bı, merdimo efendi bı. Bı herkesi cı ré va Milla Mahmud,
- R.H: heqeten Milla Mahmud layaqé millayin bı.
S.S: Wexta kami veynda cı ?
Vané wali Diyarbekir`i ame bı Çermuğı. Mixtari aréday bi péser, pers kerdé, vaté “Kam mixtaré kotiyo”ew va” mixtaré Budrani kamo?” né vané noyo. Vano ``Kamo?`` vané; Milla Mahmudo. Wali vano “Milla Mahmud kimdir? Sultan Mahmudtur. Vano: Heyf niyo sima vané: Milla Mahmudo, millayo hima layaqé Siltan Mahmudiyo. Yané merdeki kokdé xo ra beliyé.
- R.H: Vané wali neyré vato`` tı do xo ré vazé Siltan Mahmud ! Ey zi vato: né ez Milla Mahmuda.
Ínan cı ré iskence kerdo.
- S.S: Wali cı ré ronayo, hima millet cı ré vaté “Milla” cıya namedé “Milla Mahmud`iya qısey kerdé. Ew cı ré vaté “ Milla Mahmud”
- R.H: Newe ame çi ser, Misal: 20 serriyo kı Kırdasi weristé Dımliyan ré vané: “Şıma Kırdasiyé”.
Misal: Bé bısılmaney serkewten veri ilaqey sima Kırdasiyana bı, nébi? Sıma Kırdaski zanayé?
- S.S: Kırdasi çiniyo, çiniyo, Kırdasi xo ré neka kerd. Kırdasi, nina Erebi, Farizki, Tırki qısey kerdé. Kırdasi çiniyo, ha neka kerdo Kırdasi?
- R.H: To gamıka verén va Kırdasi ameyé ma miyan, ma nézanayé né çı mıleta, kamiyé, no çı zuwano, néyé qısey kené.
- S.S: Yané vané filankesi qereçiya ra, aşıqa ra wını zew qıse mısayé, tersine qısey kerdé. Vaté no zuwan esto, Kırdasi çinébi ha, Kırdaski çinébi ha, Kırdaski çinébi ha. Va Hesa vatenı zeweri Silémandé Kéwa ré va zew Kırdasiyo ma huweno, vano``Dımli çiniyé, no zuwané Kırdasiyano va: oyo mı sermayneno. Silémané Kéwa va Teva niyo, ez neka yena , ey ré çiyé vana” Silémani Kırdasiré va “ Tıyé veyené né merdımı , bı namedé Kırdasiyana, tı zané píyé sima Kırdasiya kamo? vano: Sıma .... rayé? Kırdasi vano: La Siléman axa réca kena kesir ré mevaz, ez fina qarısé Dımliya nébena. Va: Siléman axa qıra. No tewbe keno hewna Siléman axa vındeno.
- R.H: Neka no wext dı Dımli heqliyé dahway zuwandé xo bıkeré, heqli niyé ?
S.S: Ey zuwandé xo, o diha ma dest dı niyo. Ma dest dı niyo, o diha mebusi dest dı do.
- R.H: Mebusé ma çiniyé.
S.S: Bebus bé Tırki zew zuwani zi qebul nékeno.
R.H: No xedıro, xedir niyo?
S.S: Xedıro
- R.H: Newe gencé mayé siné dahway Kurdistani vinené, ew vané`` ma Kurdiyé``. Gencé ma dahway xo bıviné rındo, é ina bıviné rındo?
- S.S: Ey dahway Dımli bıviné rındo, Silémané Kéwa heta Anqere na dahwa di. Vaté: “Né Dımli kokliyé, kokli niyé, no zuwan kokliyo, niyo?”
- R.H: Silémané Kéwa rew ,brey merdo?
S.S: Davisté serriyo kı merdo.
- D.H: Silémané Kéwa çiçi bı çı kar kerdé kı, na dahway ma diyé ?
S.S: Ey vaté né Dımli koti ra abıriyayé ma é reti arastırımışkemi. Yané koké dımliya na dewlet dı biyo nébiyo ey aramış kerdé nésayé vezo. Ey na dahwa boll diyé.
- R.H: Esira né kéwa boll gırda, cı ré vané, Demenan, Dersım ra yené.
S.S: Désimi, Désimi.
- R.H: Wexta kı hukmati Dersımı zi kisté sima nézanayé kı, è zi Dimliyé?
S.S: Éyé kı, ina miyan dı eskerey kerdé vaté, eyni Dımliyé.
- R.H: Vaté Dimliyé, wexto kı, kisté cı ré qahré xo ardé, niyardé?
S.S: Qahré xo ardé hima Tırk bé zuwandé Tırki zuwanna qebul nékeno, qanuné cı qebul nékeno.
- R.H: Temam qanun nékeno, wextakı Dersımı zi kisté zordé sima sıyé, nésiyé?
S.S: Éy sıyé, nésiyé to di hini fermané cı vizya bı, wexta mérdeka ma ré ferman vetı bı.
- R.H: Verdé coy zi fermané kista ma vetı bı, gorey to zi Dimli Dımliyo, ha Elevi ha Sını ferq nékeno, wınıya, wını niya?
S.S: Tı pers kené, memleket boll Dimliyo, boll Dimliyo, boll Dimliyo. Ew zuwané dimliya zi esas na kist mevaz (Diyarbekir terafı) kista Soreğı, Çermuğı, Véranşehir na kışt ser zuwané ma Dimliya boll zuwanédo weso, bol zi weso.
- R.H: To qe Dersımızi silasnayé ? Tayn Dersımızi vané serrehawadeyenda ma kista Soreğı, Çermuğı, ma ré silah rısté, vané ma ré qeyret kerdé .
S.S: Cı ré belki qeyret kerdé, nékerdé nézana. Né tersay kı, va do ma ambazé Dersımı keré, bew do

bolli surgin kerdé.

R.H: Wexto kî, Dersim dî lez bî, qandé coy kîsta ma ra zi kes sîrgun kerdî?

S.S: Bolli kerdî.

R.H: Kîsta ma ra zi kerdî?

S.S: Wexté Dersimi Mîlay Kéwa sîrgun kerd, key Hesendé Eli sîrgun kerdî.

R.H: Ê koti rayé.

S.S: Ê Qırwarîzi bî, bolli sîrgun kerdî.

R.H: Yané né wexté Dersimi sîrgun kerdî?

S.S: e, e meselda Dersimi dî bolli sîrgun kerdî, bolli zi remay si xetî(Süriye).

R.H: zekî tiyé vané kîsta ma qahré xo ninaré ardé?

S.S: Na meselada Dîmiliyandî Dersimi dî bollna ri xo da u si.

R.H: Yané né Bıxazîzi

S.S: E, e esas esira sîma zi inana zewmbîni tepsena.

R.H: To ré qîsena vaza, dinî ser ra né xo ra bîsîlmanî, kîsta Hesranî ra taynî werîsté ma ré vané: Şîma Erebi, sîma dîma biyé Dîmli. Taynî zi Mus`ra werîsté vané, sîma Hesranîzi Mus`rayé. Şîma Hesenanrayé, ezo tora pers kena, ma Erebi, Kîrdasiyê, Tîrkiyê?

S.S: E ma Kîrdasi niyê, ma Dîmliyê ew manîya(Mahnay) Dîmli ew manîya Hesena resena kokdê Hesên Hîseynî.

R.H: Tiya dî toré çîna vaza, Dersim dî esira Sex Hesena esta, éyé vané, koké ma Gerger ra, koké Hesênî reseno, Hesên Hîseynî.

S.S: Tî kî perskeré ma péro Gergerîzi no memleket péro gergerîzo.

R.H: Dersimîzi vané koké sîma péro Dersim ra siyo. Kalîkané sîma sîma ré ney sera çiyê vato?

S.S: Welay xebera mî çîniya, ma péro Gerger ra ameyé.

R.H: Pirwî, Mîqri, Ciqî ené esira ra tevayé zané?

S.S: E, Mîqri Qırwarîzo, Dîraqso koti, koti Buderan Aliyo, koké sîma zewo.

R.H: Serehawadeyenda Séx Said`î dî,tî çend serre biyé?

S.S: Ez nezdiyê pancés serre biya, wes yeno mî virî.

R.H: Ney dahway Kurdistani diyê, ya é dinî?

S.S: Ney to dî, kes dahway dinî zi bîkero vane: “Kurdistanciyê”.

R.H: Botan nané pa kî ceza bîdê cî?

S.S: E leke na pa kî neheqî keré, namey kîrdasi na pakî neheqî keré vazé Kurdistan kî asi vezé.

R.H: Kîsta ma ra kes kewt lezi miyan, tî kesî silasnené?

S.S: Ela zano kes nékewt lezi miyan,. Yardîm kerdê cî ré qahriyayé.

R.H: Vané panzsey peye siyo Erxeni ser.

S.S: Ey vaté amey, ma nédi, gîrwe bî gîrd, herkesî ri xo da sî.

R.H: Tî Qerebaxçe Şéx Eyüb`î silasnené?

S.S: Né

R.H: Kîrdasi vané: ey panzsey merdîm Çermug`ra hawadayo Erxeni ser.

S.S: Will ma Şéx Eyüb`î nésilasnené, hema herkesî dewda xora peyeyé xo girotê Erdîbi key Baw Heci (Şéx), ina Baw Heci`ra destur waştîkî sîrê Erxeni ser.

R.H: Tî zané kami né arêday ardî?

S.S: Ey nézana, kîsta Begané Piranî.

R.H: Vaté hukmat Çermug`ra, Soreg`ra rema sî.

S.S: E, remay belî basi, hîm Çermug`ra remay, hîm soyreg`ra remay.

R.H: Hukmat rema?

S.S: Hukmat nérema, hukmat xo ra tersa, va nébo kî, tayn pîra ma ré zi vazé néyé lezé Kurdistani kené.

R.H: Sîma zanayé Séx Sîhidîna Zazayé, éyé na dahwa vînené?

S.S: Ey la ma qe zanayé zi merdîm bîkî zanayé zi, zanayé kî, na dahwa çuruga.

R.H: Yané sîma zanayé né Dîmliyê ?

S.S: E, e heta Baw Heci(Şexo) zi asnawî qahriya va “la gîrani bé, kes yardîmé Zazaya nékeno, hukmat luko”.

R.H: Yané vaté Dewleté teveri yardîm nékené, ma kemî vîni ?

S.S: Va : sîmayé kené Dîmliya, né memleketî xîrabekeré, kes ma ré yardîm nékeno, va : mayé kené vîni keré. Baw Heci va : xo eskere mekeré boll qehriyayé, dewletî ma ré yardîm nékené, dewlet zi mahney kewné ver, memleketî kené xîrabe, xora memleket kerd xîrabe

R.H: Sîmaré Mistefa Kemal rîndî bî ?

S.S: Kam cî ré vazo rîndo, dîndê cî ré zîraro. Kemal dîsîmené dinî bî.

R.H: Ma Dîmli nîme Sîni nîme Eleviyê, ma pé qeyret kem nébeno?

S.S: Qeyret bikeré ma bısım xo bese kem, gerek ma qeyreté pé bikem.
R.H: Serré to çendiné Dedo?
S.S: Serré mı, çorsmey hestay,newayé.
R.H: To mı ré rastey ser wes qısey kerdi, ez do né qaseti vını nékera, ez bımra zi , ez do bıda qeçandé xo. Sıma veri Dersımızan u Piranızana sıyé ameyé?
S.S: Zey nekay nébí, kesi nésayé duram duri sıro béro. Çerçi sıyé ameyé, ey Kemali fermané Dımliya vetı, Dımli u Kırdasana kerdi ze Kurdistan ho.
R.H: No name Kurdistan ina na maya?
S.S: E, e herkes hını kewt hendoq. Dımli u Kırdasi bi qaçax, ey qe neka Kırdasiya kitabé Diyarbekiri péro kerd Kırdasi.
R.H: Ey sıma nézanayé kı, Dımlıki do zi kitab bo?
S.S: Heta mı zewi ré va, sıma no kitabé Diyarbekiri kerdo Kırdasi, Ey va: Dımli dewlet néwazeno. No kerd Kırdasi kı her kes zuwani fahm bikero.
R.H: Hıma mayé zuwané ina fahm nékemı.
S.S: Ey va: Dımli, Kırdasi Zazayo, hını péro Kırdasi fahm keré, péro Kurdistanı.
R.H: To cı ré seva, to néva kı ma Dımlıyé, seni bemı Kırdasi?
S.S: Ey Dımli! Tırko keno zuwané ma hewado, Dımli hewado. Ma zi péro kerdo Kırdas kı, ma bolli bé kı, nésé Dımli hewadé.
R.H: Kırdasiyé zi zuwané ma hewadené, vané: sıma menúsné, ma vera sıma nusnené, éyé kené zuwané ma vını keré, sıma kokimiyé se vané?
S.S: No xedıro, hıma vengé mayo Ellay nésini, zalım biyo boll, é maya pere nékena.
R.H: E mazi kena, kena hedi, hedi . Çıkı Séxé ma zi zanayané ma zi gorewé xo kerdo, nina herb kerdo vını, zekı to néva péro kewté qula miyan.
S.S: Ey boka vını nébo.
R.H: Metersé vını nébeno. Almanya dı welaté ma telebzıyon dı vızya, Avrupa hını ma sılasnena.
S.S: Yané no zuwano çerx beno?
R.H: Zuwan dé madı dıdı mewlité Dımlıki esté.
S.S: Dıdı qısey mewliti Dımlıki esté, lazé Hac Mahmudé Babızı nusnayé.”Cıtéro hewl oyo, çıçı kartı ey hawado”
R.H: Zuwané ma koklıyo.
S.S: Yané kitabıyo?
R.H: Ê.
S.S: Peyni ambazé Zazaya çınıyé ho!!! è maya pere nékena, yané zewé qıseyé bikero zi, do miyaniki bikero.
R.H: Sımayé sené Diyarbekir dı Kırdasiya miyan dı vazé, ma Zazayé?
S.S: Mayé neka vané zew,zew Kırdasi ma qebul keno, kes kı, vazo ez Zazaya ambazé kesi kemiyo.
R.H: Wexta fransızı amey Riha, kısta ma ra kes sı?
S.S: Memleket dé ma ra sı, Qırwarız sı, Hesranız sı. Hesranızı sı key Kora. Meras(Maraş) Dımlıyo.
R.H: To Ermeni sılasnayé?
S.S: İna zuwané ma qısey kerdé.
R.H: İna névaté tiya é mayo? Tıya é mayo, é inano?
S.S: Tıya é mayo, é amey ma hetek dı girweyayé, zekı sıma sıyé Almanya.
R.H: Ella razi bo, to mı ré qısey wesi kerdi.
S.S: Ella to ra zi razi bo, bew tıyé dahway pılandé ma, esırandé ma kené. Hewna to ra pılı çınıyé, na dahwa bıvıné? Kamo na dahwa keno(Vınenı), tıyé xo vıra nékené ?
R.H: Pılı esté, tıxtori, profesori esté.
S.S: Ew esté hıma keso na dahwa nékeno, neka tı ´mektib nésıré, yazı nımısené, gerek to ra pılı na dahwa bıvıné. Na dahwaya kı tıyé vınené, herkes bıvıno, ambazé ma zi bené. Çıkı kitabı esté kı duzenbazıyayé. No mewbeté(muhabet) to mı ré boll wes bı, tı hım alımé, hım dosté ew no mahırfet mı to dı di, kesna né qısan nékeno.

ÇİME BIGİ, BIWAN O VILA KI

ÇİME'Yİ DESTEKLE, YANLIZ BIRAKMA

FERHAT PAK

Öteden beri bir Zaza bülteni çıkartmak istiyorduk. Ne yazık ki, internet üzeri forumlarda yapılan tartışmalar, yazılı çalışmaları gölgelemiş ve çalışmaların tümünü adeta bu alana kilitlemiştir. Hakkikati söylemek gerekirse; bizde bu alandan nasibini alanlarıdır. Bazı arkadaşlarla yaptığımız, karşılıklı görüş alış verişi sonucu, aramızda yazılı bir bülten çıkarılması gerekliliği üzerinde görüş birliğine vardık. Bu amaçla nihayet ÇİME 4 ü çıkarmış buluyoruz. Mutluluk ve sevincimizi kelimelerle ifade edilemeyecek kadar büyüktür. Ne kadar şanslıyız ki, böylesi bir çaba bize nasip oldu. Umarız Çime dergisi, bu alanda halkımızla ve kamuoyuyla sıcak ilişkileri yakalamamıza vesile olur. Daha önemlisi fikirlerimize rehber olur.

Çünkü bizden önce yayın hayatına adım atan Zaza yayınları, maddi ve manevi desteksizlik sonucu uzun ömürlü olamamışlardır. Dolayısıyla da böylesi bir çalışmayı üstlenen arkadaşlarımız, istemeyerek ve büyük bir burukluk içinde yayın faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Ümid ediyoruz ki, halkımız ve aydınlarımız, dag kadar sorunlarımız ve eksikliklerimize ragmen, bizim Çime'yle başlattığımız bu çabayı karşılıksız bırakmaz ve Çime'nin hak ettiği konuma gelmesini elbirliğiyle sağlarız.

Çime'nin kişisel hiç bir çabası söz konusu olamaz, öyle görülen yanları var isede, bu Çime redaksiyonundan kaynaklanan bilinçli bir çaba değil, tamamen bir yetersizliğin ürünüdür. Sizlerin de katkılarıyla biz bu yetersizliklerimizi aşmaya çalışacağız. Bizim bu fikirler etrafında yoğunlaşmamızın tek amacı; kitlelerle daha rahat diyalog yollarını sağlayabilmek ve Zazalarla ilgili yapılabilecek tartışmalara canlılık kazandırmaktır. Yeni bir süreçle böyle bir yayına gereksinimde duyulmaktaydı, ya da en azından biz bu gerekliliği hissetmekteydik.. Zazalarda bu doğrultuda yapılacak çalışmaya sınıksız sarılma eğiliminde görmekteyiz.

AMAÇ ALTERNATİF OLMAK DEĞİL , KATKI SAĞLAMAKTIR

Bizim gayemiz; bizim dışımızda Zazalarla ilgili çalışmalara alternatif olmaktan ziyade, bu çalışmalara kendi alanımızda katkı sunmak ve bu mevziyi daha da ileriye götürmektir. Biz çalışmalarımızda sebatlı, eleştiriye açık olacak ve saldırı amaçlı olmayan her türlü eleştiriye değerlendiren, dersler çıkaracağız. Çalışmalarımızda yalan ve iftiradan uzak duracağız. İnsanlara iftira ederek, yol katetme anlayışıyla bir yere varılamayacağımızı ve somut olan şeyleri değerlendirmenin makbul çözüm olacağını bilince çıkartmaya çalışacağız. Bu kötü gayret sahiplerinin, cemaatimiz içinde yerleri olamayacağını bilmekte yarar vardır.

Biz deneyimsiz ve amatörce yola koyulduğumuzun bilincindeyiz.Çünkü; profesyonelce yayın çıkarabilecek ne maddi güce nede kadroya sahibiz. Tabii ki, bu bir çözümsüzlük, ama vaziyet böyledir diye, gelişmelere tavırsız kalmak doğru değildir. Teorik olarak yetersiz olabiliriz, ama Zaza halk gerçekçiliği mücadelesine bağlılıkta, hiç bir fedakarlıktan kaçınmayacağımızı dostlarımızın da düşmanlarımızın da bilmesinde yarar vardır.

Bu sevda büyük alim Şeyh Said'in sevdasıdır. O ak sakallı mücahidin ruhu Zaza yurdunda dolaşiyor. Takii özgürlük bayrağı dağlarımızda, Köylerimizde, şehirlerimizde dalgalana kadar.

AYDINLARIMIZ SESİZLİK ORUCUNU BOZMALILAR

Bugün halkımızın aydınlarının bir kesimi, kendilerini ruhen Kürtleştirildikleri içindirki, bu alana bakma nezaketinde uzaktırlar. Bu kesimlerden bir kısmı gerçekten inandıkları için(bunlara sonuna kadar saygılıyız.), bir kısmıda kariyer yapmak için (bunlar işbirlikçilerdir, bu kesimle özeleştirme yapmadıkları sürece, ilişki içine girmeyeceğiz.) kendi halk gerçekliklerine sırtlarını çevirmişlerdir.

Bir yerde buna tarihi körlük diyebiliriz. Birinci sırada andıklarımız davaya er geç sarılacaklarına olan inancımızı korurken, ikinci sıradakilerin Hamidiye Alayları misali karşı devrimci, giderekten bu işi işbirlikçilige vardiirma gibi, kaygısını taşımaktayız. Tabiki arzumuz, bu arkadaşların daha fazla zaza davasına zarar vermeden, özeleştirilerini halka yapıp, mücadele saflarında yer almalıdır.

Ama ne yazık ki kendilerini olumsuzluklar içine hapseden bu çevreler, gerçekleri kavramakta isteksiz görünüyorlar. Yani bu çevrelerde olumlu sayılacak bir işaret amaresi görülüyor. Bu işbirlikçi kesim, öylesine azgınlaştığı Zaza terimini silebilmek, dolayısıyla da Zaza halk gerçekliğini anlamsızlaştırmak için, her türlü sahtekarlığa başvurmayı mubah saymaktadırlar. Bu sevyesizliği boyutlandırılmak, sıkılma gereği bile duymamaktadırlar.

Bu çevrenin başını çekenler daha düne kadar Zaza teriminin köklülüğünü savunup, referans olarak tarihi kitabelerdeki yazıtları örnek gösterirken, şimdilerde de kalkmış halkımıza ait olmayan tamamen dış kaynaklı Kırmanc terimini öne çıkararak, parantezler açacak kadar hafifleşiyorlar.

Zaza kimlik mücadelesini savunan bazı arkadaşlarımız da, Çime`ye yeterli ilgiyi göstermediler. Çime`ye bir kutlama ve dayanışma mesajı bile göndermediler. Ve çabamızın gelişimine katkı sunmuyorlar. Biz bu arkadaşlarımızı, kariyerleri ne olursa olsun, Çime`ye yapacakları katkıya engel olmamalı. Eger yetenekleri var ise, ki biz olduğuna inanıyoruz, biricik dergimiz Çime`yi yazılarından mahrum etmesinler. Biz bu arkadaşlarımızın kendi vicdanlarıyla muhasebe yapmalarını eger bu muhasebe sonucu artılar eksilere galip geliyorsa, yaptıkları şeylerin yanlış olduğuna karar verip, hep birlikte daha oturaklı, daha teorik bir Çime için ellerini uzatmalarını diliyoruz. Biz Çime olarak şimdiden kardeşlerimize MERHABA diyoruz...

KÜRT AYDINLARI ZAZA KİMLİĞİNİ TANIMALIDIRLAR

Bugün Zaza davasını yürütenlerin büyük bir bölümü, politik çalışmalarına Kürt hareketleri saflarında katılmışlar ve Kürt hareketleriyle birlikte sömürgecilige karşı mücadele etmişlerdir. Mutlu ve acılı günleri birlikte yaşamışlar. Böyle bir süreç yaşanmışken Kürt kardeşlerimizin bize soguk durmaları, hata ve hata bizi ``karanlık güçler ya da TC ile bağlantıları var`` gibi, tespitlerde bulunmalarının yakışsızlığı bir yana halklarımızın birlik ve beraberlik mücadelelerine zarar veriyor. Bu talihsiz gidişatı tersine çevirmek, Kürt ve Zaza aydınlarının elinde.

Belki dün yapılan yanlışlıklar hoş görülebilir ya da telafi edilebilir. Ama bugün her şeyin bilimsel dayanaklarla açıklandığı ve ortaya konulduğu, gün gibi ortadayken, inkarcılıkta ısrar etmegi iyi niyetlere yorumlamak ya da bilinç-sizlikle acıklamak mümkün değildir.

Kürt halkı orta doguda büyük nüfüsü ve tarihi geçmişiyle büyük bir halktır. Yüz yıllardır büyük acıları ve katliamları yaşamış, aynı dili konuşan insanlar Türk, İran, Irak ve Süriye sömürgeci güçleri tarafından, parçalanarak, bölüşül-müştür. Kürt halkının özgür iradesine gem vurulmuştur, dili kültürü şivedir diye yasaklanmıştır.

Şimdi Kürt aydınlarının, kendilerine uygulanan inkarcı politikaları, hemde hala baskı altında yaşayan bir toplum olarak, Zaza halkı üzerinde uygulamaları kabul edilebilir mi? Bu anlayış mutlaka mahkum edilmelidir. Yani bu yarının sorunudur deyip, geçiştirilemez. Kürtlerden sonra en büyük nüfusa sahip olan Zazaların kimliğini inkar etmekle çözüm üretilemez ve özgür gelecek yarınlar kurulamaz. Kürt aydınları Zaza kimliğini tanımadıkları sürece sürekli güç kayıp edeceklerdir ve bunun ilacıda zamandır.

TÜRK AYDINLARI ZAZALARI KÜRT GÖSTERME ZİHNİYETİNDEN UZAKLAŞMALIDIRLAR

Türk aydınları öteden beri, Zazaları Kürt göstermekte ve gerçeklere kulak tıkamaktadırlar. İstisnalar dışında Türk aydınlarının diğer ulus ve azınlıklar üzerindeki politikaları hep inkarcı yönde olmuştur. Özellikle Türkiye sınırları içinde bulunan dogu anadolu bölgesinde yaşayan değişik milliyetlerden halkları, ister Türkmen, ister Arap olsun hepsini Kürtlük içinde sayarak, Türklüğe bağlamaya çalışmışlardır. Bu tutum sövenist ve ırkçı bir tutumdur. Türk aydınları bu yansımalarıyla Kürt aydınlarında kötü örnek olmuşlardır. Türk aydınları çıkarıcı tutumlarını terk ederek, halkların kardeşinin tesisi yönünde çaba sarf etmelidirler. Ancak böylesi olumlu bir çaba yapılan tahribatları telafi edebilir, yoksa gerisi hikayedir ve düşmanlıklar ve kavgalar devam edecektir.

KİMLİK EREZİYONUNU ÖNLEMELİK İNSANLIK GÖREVIDİR

Öyleyse bize düşen görev yapabildiğimiz kadarını yapmak, ve zamanla kendimizi dahada geliştirip, daha iyi ürünler vermektir. Yüreğinde bir parça vatan sevgisi olan, halkımız üzerinde örülmeye çalışılan asimlasyon ve eritme politikasını görebilmelidir. Bunları görebilmek için illa da keramet sahibi olmak gerekmiyor. Biz yeryüzünde kayıp olacak her dilin bir kültür ve uygarlığı da beraberinde götürdüğünü bilmekte ve bu yok oluşun aynı zamanda dünyada ki, dengeleri alt üst ettiğini görmekteyiz.

Bu bir kimlik erozyonudur. Bu erozyon önlenmelidir. Kimlik olarak kayıp olan halk fertleri buldukları toplumlarda uyum sağlamakta zorlanıyor ve sağlıksız fertler olarak yaşamı alt üst ediyorlar. Böylesine sağlıksız bir ortam yaratmak yerine, sayısı ne kadar az olursa olsun bu milletleri koruyup geliştirmek en sağlıklı çözümdür. Vicdan ve merhamet sahibi her Zaza insanı kendi kavminin bu durumlara düşmesine gönlü razı olamaz.

ZAZA KAVİMİ YOK EDİLMEMELİDİR

Bizim gönlümüzde yatan şey dünya varoldukça Zaza kavminin ilelebet varolmasıdır. Herkesi merhamete davet ediyoruz.

Bu inanç ve sorumluluk bilinciyle, yayınımızı Türkçe de yazmakla birlikte Zazaca ağırlıklı olmasına dikkat edeceğiz. Zazaca'yı yazım alanında geliştirme çabası içinde olacağız. Zazaca yazmak bizim varlık nedenimizdir. Yaşlılarımızın sürekli dedikleri "Zuwané ma kıtaban`d çınıyo", "Dilimiz kitaplarda yoktur." kederlenmesine kulak verip, geliştirmeye çalışacağız ki, bizden sonra gelecek kuşaklar "Dilimiz kitaplarda yazılmış diyebilsinler."

Bunları yapmaktaki gayemiz; Şeyh Said`e, Seyit Rıza`ya, Ehmedé Xasi`ye, Osmané Babij`e, Yılmaz Güney`e, Necmettin Büyükkaya`ya, Hasan Kavak`a, Ebubekir Pamukçu`ya, Çerkez`e ve isimlerini sayamadığımız değerlerimize karşı sorumluklarımızı yerine getirmektir.

Bu vesileyle eşitlik ve özgürlük uğruna mücadelede canlarını zalimlere siperane eden tüm mazlum halk şehitlerinin önünde saygıyla eğiliyoruz. Ezilen mazlumlar kardeşdirler. Mazlumlar arasında itifakı başarabilirsek bundan mutluluk duyacağız.

Zaza milletinin dünya medeni milletleri arasındaki yerini alabilmesi için, sabır ve inançla çalışmak gerektiği inancını her vatan evladının bildiği yönündeki inancımızı korumak isteriz.

Zaza milletini inkar etmeye, eritmeye karşı duruş sergileyelim. Ülkede yarın aydınlıktır. Katkılarınızla bu aydınlığı güçlendirin. Tartışmaya tahammül göstermeden, doğruları kavramak mümkün değildir. Gün birlik beraberlik günüdür. Bizi birleştirecek ortak paydamız, dil ve kültür gerçekliğimizdir. Herkesin desteğini bekliyoruz. 4. sayıyla herkese Merhaba...

Vêv zar-zun çınıyu, Vistüri din-imun çınıyu

Vatê vêrinun

Darê-yeni

ZAZALARIN DİL VE DİN SORUNU

Zazalar, ortak yanlarını görmedikleri sürece ve uzlaşmadıkları sürece birlikte hareket edemezler.

1.BİRLEŞTİREN FAKTÖR: ZAZACA

Bir halkın kimliği o halkın dini değil, önce dilidir. Bir halkın öz kimliği, öz değeri onun dilidir. Yani sırf ona ait olan tek şey onun kendi dilidir. Bize ait olan tek şey Zazacadır, gerisi diğer komşu halklarla ortaktır, örneğin: Kendimize has yönlerimizin olmasına rağmen Alevilik, Sunnilik diğer komşu halklarla ortaktır. Hz. Muhamed, Hz. Ali gibi bir çok tarihi şahsiyetler bizim inanç kültürümüze damgasını basmış büyük ortak değerlerdir. Camiler sırf sünni Zaza toplumuna ait değildir. Hz. Alinin resmi, cemali de sırf Alevi Zazalar ait değildir. İnanın şii halkı da aynı şekilde Hz. Ali'yi kendi değeri olarak görmektedir. Yemeklerimiz, giysilerimiz, oyunlarımız kendimize has yönlerimize veya damak tadımıza rağmen uzak- yakın halklarla ortaktır. Halklardan birine bazı yönlerimiz az, ötekine bazı yönlerimiz biraz daha fazla benzeyebilir. Örneğin müzik aletleri, bunlar genellikle bölgesel halklarla aynı, ama melodiler ve danslar değişik. Yani herşeyde bizim kendimize ait olan bir rengimiz, bir tadımız var, bir biçimimiz var, ama yine de komşu halklarla olan sayısız yanlarımız da var. Bu tabii ki çok güzel bir şeydir. Buradaki konumuz, bu ortak yanları saymak, övmek yada yermek değil. Burada vurgulamak istediğim şey: sayısız ortak yanlarımıza rağmen bize ait olan tek değerli şey dilimiz ZAZACA' dır. Bizi diğer halklardan ayıran, sırf bize ait tek değer o'dur.

Bizim öz değerimiz dilimizdir. Bizim kimliğimiz dilimizdedir. Kimliğimizin anahtarı dilimizdedir.

2.AYIRAN FAKTÖR: DİN FARKLILIĞI

Zazalar arasındaki farklı inançlar: **Alevilik ve Sunnilik**. Bu yakınlaşmayı geciktiren bir sorun. Bu sorun aynı zamanda ayrılığı taze tutan bir etken. Bu Türkiye'nin genelinden kaynaklanan bir sorundur. Ayrıca bu Türkiye'nin de en temel sorunudur. Bu sorun eğitim, kültür ve özgürlük sorunudur. Sunni müslümanlık aynı zamanda bu topraklara hüküm eden Türk yönetimlerinin inancı olmasaydı onların hükümdarlığında büyük bir olasılıkla o da yasak olurdu !

Zazalar arasındaki bu

dinsel veya mezhepsel farklılık tarihte olduğu gibi günümüzde halk kesiminde karşılıklı gerekli sempatiyi zorlaştırmaktadır. Bu zorluk bilhassa memlekette ve daha çok halk kesiminde vardır. Yurtdışında yaşayan alevi ve sunni Zazalar arasında artık öyle değildir.

Kendi dili ve kültürüne önem veren Zaza aydınları bu engeli son 20 yıldır yurtdışında çoktan aşmıştır. Zaza aydınları için din veya mezhep Zaza dili ve kimliği için artık ön planda değildir. Onlar bu engeli değerli yazarımız **Ebubekir Pamukçu**'nun yayımladığı **Ayre** ve **Piya** dergileriyle birlikte aştılar. Ebubekir Pamukçu bu anlamda çok önemli adımlar attı.

3.KAVRAMAMIZ GEREKEN NOKTA:

Alevilik, Alevilerin meselesidir. Sunnilik, Sunnilerin meselesidir, ama Zazacanın yaşaması hem Alevilerin hem de Sunnilerin meselesidir. Zazacanın yaşaması her iki kesimin ortak ödevidir, ortak hedefidir. Bunun dışında birinin diğerinin dini inancına, yaşam biçimine karışmasına hakkı yoktur. Gerek kendi aralarında gerekse de kendi grupları içinde birbirlerini kabul etmeyi öğrenmeleri gerekiyor.

Hoşgörü gerekiyor. Hoşgörü demek, diğerinin değişik ve hatta senin tersin olmasına rağmen onu kabul etmen ve ona katlanabilmendir.

Herkesin ibadeti kendisine. Tuttuğu veya tutmadığı oruç kendisine, yani kendini dindar görmeyen biri, dindar olanı ve kendini dindar gören biri de dindar olmayı küçümsemeye hakkı yoktur, herkesin bunu öğrenmesi lazım, kendini buna hazırlaması lazım. Bu ortak bir geleceğe giden demokratik bir yoldur. Bu Türkiye'nin geleceği için de geçerli olan zaruri bir yoldur. Bir toplumun her kesimine eşitlik ve özgürlük tanınmazsa, o toplum ayakta kalamaz, sağlıklı bir yaşam sürdüremez ve gelişemez.

4.KAVRAMAMIZ GEREKEN İKİNCİ NOKTA:

Biz Zazaların kavraması gereken önemli bir şey var: Alevilere ve Alevi Zazalara katliamları sunni Zazalar yapmadı! Sunni Zazalara ve Kürtlere yapılan katliamlar da Aleviler veya Alevi Zazalar tarafından yapılmadı. Bunların baş sorumlusu herkesin bildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve onun askeri yönetimleridir.

Diğer bir önemli konu da, gerek Türkiye gerekse dünya basınına göz attığımızda dünya kamuoyu İslamın köktenci gelişmesinden dolayı (İran, Afganistan, Arap Ülkeleri ...) haklı olarak endişelenmektedir. Türkiye'de ise

neredeyse çoğulcu sunni kesimin tamamı ve bilhassa dinci kesimi Aleviliği 'gevşek' görüp onun fanatik ve katı olmayışından rahatsızlık duyuyorlar. Bu ne tuhaf şey değil mi? Aleviliğin fanatik, köktenci, yıkıcı olmasından kimin karı olabilir ki? Bunu kim arzu ediyor?

5.NAMLULUN UCUNDAKİ DİL: ZAZACA

Bir: Türkiye de konuşulan diller arasında durumu ve geleceği en kötü durumda olan dil Zazacadır! Niye? Çünkü Zazaca sırf Türkiyede konuşulmaktadır. Türkiye de konuşulan dillerin Arapça, Ermenice, Gürcüce, Çerkezce, Abazaca vs. ülkeleri vardır, kendi yönetimleri vardır. Kürtçe, Süryanice gibi baskı altında olan dillerin bile Türkiye sınırları dışında (Irak, Süriye ...) gelişme imkanına sahiptirler. Bu dillerin günümüzde okulları ve televizyonları vardır.

Zazaca, Kürtçenin bile tarihte ve günümüzde sahip olduğu imkanlara sahip olamadı. Kürtçenin önemli imkanı ve şansı budur: İran, Irak, Süriye ve Ermenistan da kısmen de olsa serbest olması, okullarda ve Üniversitelerde (Süleymaniye/Irak) okutulması, radyo ve televizyonların yayınlanması gibi imkanlar onu Zazaca gibi en kötü duruma düşürmekten kurtardı.

Kürtçe'nin durumu Türkiye'de 1980den önce Zazaca'nın seviyesinde olmasına rağmen, son 25 yıl içinde Zazaca'nın tam tersine olumlu bir gelişme gösterdi. Bunda Zaza sanatçılarının ve kendini Kürt gören Zaza- 'aydınların' ve anadilini Kürtçe'nin bir düşüğünü (şivesini, aşağısını, değersizini vs.) olarak gören Zazaların katkısı da büyüktür.

İkincisi: Kürtçe de Türkçe gibi önemli bir derecede, bilhassa geçmişte, Zazacayı asimile edebildi.

Üçüncüsü: Türkiyenin komşuları, Türkiye gibi içindeki ethnic ve dini azınlıklarına karşı bu denli katı ve zulümkar davranmadılar. Türkiyeden daha geri rejimlere sahip olmasına rağmen (Irak, İran , Süriye ...) azınlıklarının dilini ve dinini yasaklamadılar.

Bu faktörler Zazaca'nın kaderini değiştirdi, güçlü bir dilken onu ölüm ve bitim derecesine düşürdü.

ÖZET: Türkiyenin bugünkü sınırları içinde en çaresiz, en korunmasız, tarihte ve günümüzde en çok ezilen, en çok kıyılan halk Alevisiyle ve Sunnisiyle Zazalardır, belki yine Zazalar ve Aleviler en beceriksiz insanlardır, onlar bu vahim duruma düşürülen ve bu durumda politik, kültürel ve ekonomik açıdan sistematik bir şekilde geride tutulan insanlardır. Bu yüzden onlar en çok ve en çabuk kullanılabilen İnsanlar durumundadır. Onlar, ezilenlerin ezilenleridirler. Güçsüzlerin güçsüzleridirler.

Zazalar ve Aleviler, kendilerini korumadan yoksun ve bilinçsizdirler. Türkiye toplumu içinde kabul görülmediklerin-den kendi içlerinde birbirlerini suçlamaktadırlar. Sürekli baskı altındalar. Sürekli baskı ortamdırlar. Bu baskı ve şiddet ortamı hem aile içi, hem de aileler arası kavgalara ve aşırı sürtüşmelere yol açmaktadır. Dıştan gelen baskının hesabını içte birbirlerine ödemektedirler. Evin içinde çözemedikleri çelişkileri ters ve bozuk tepkilerle dışa yansıtmaktadırlar. Aile içi kopukluklar, çelişkiler ve çaresizlikler giderilmeyince onların fertleri, bilhassa gençleri doğmatik, zemin-siz politik hareketler veya olumsuz sosyal gruplar tarafından kolay kazanır bir hale gelmektedirler. Bu yüzden aileler kendi içinde dağınık ve gergindir. Bu nedenle, bu ailelerden oluşan fertlerin kurdukları ve cılızlıktan öteye gitmeyen politik gruplar içinde birbirlerine karşı sürekli kavga halindedir, birbirlerini kemirmektedirler. Sağlıklı politik örgütlenmeden ve sosyal kalkınma hedeflerinden uzaklaşmaktadırlar. Sürekli içten ve dıştan darbe almaktadırlar.

Alevisi ve sünniyle Zazalar, tarihten günümüze ardı arkası kesilmeyen baskılar sonucu artık suçu kendilerinde görmek-teler, kendine ait şeyleri sevmemekteler ve kendilerini hor görüp aşağılamaktadırlar, dillerine karşı soğukluk da şüphe-siz bundan kaynaklanmaktadır. Kendine ait kültürel değerleri bir an önce terkedip kabul göreceklarını sanıyorlar. Yaşadıkları sürekli baskılar ve buna bağlı olan sürekli çaresizlik onları bu duruma getirdi.

Alevilerin ve alevi-sunni Zazaların direnişleri de sağlıklı olmuyor, hep 'etkiye tepki' şeklinde ortaya çıkıyor, genellikle 'direniş oyunlarına/tuzaklarına' geliyorlar, hükümetler, partiler ve politik gruplar onlara düşman görevi verince, onları kışkırtınca, onlar da hemen ayaklanıyorlar ve hükümetlerin, askeriyenin ve bunların yan hareketlerinin tuzağına düşüyorlar. Bu ayaklamaların kendilerine verdikleri zararları hesap edemiyorlar. Bu olaylar bahanesiyle meşru bir şekilde öldürülüyorlar, işkenceye mahruz kalıyorlar, topraklarından sürülüyorlar ve gittikleri yerlerde horlama ve baskı devam ediyor.,

Türk devletinin Alevilere, Zazalara ve Kürtlere geçmişte ve günümüzdeki politikasını şu örneğe benzetebiliriz, 'korunmasız bir insanı önce bilinçli bir şekilde susuz bırak ve sonra su istediği için onu suçla, döv, kov, işkence et veya öldür!'

Hese

“BEN ZAZACA BİLİYORUM, KÜRTÇE BİLMEDİĞİM İÇİN KONFERANSI TÜRKÇE VERİYORUM.”

Değerli okuyucular aşağıda Zaza insanların durumunu dile getiren bir duruma tanık oldum:

Bundan bir veya iki yıl önce Ali Haydar Koç konferans vermek için Komkar Derneği'nin davetlisi olarak Mannheim şehrine gelmişti. Dernekte kuzeyli Kürdistan'lıların yanısıra Güneyli Kürdistan'lılar da vardı. Bunun yanında Ali Haydar Koç'un bir Zaza olduğunu duyduğumda, bende kendisini dinlemeye gittim. Benim dışımda orda başka Zazalar da vardı.

Kendisiyle Zazaca konuştum ve oda bana Zazaca cevap verdi

Ali Haydar Koç kendisinin bir tarihçi olduğunu söyledi. Ben de kendisine, inşallah bundan sonra kendi halkınız olan Zaza halkının tarihini yazacaksınız, değil mi? diye sordum. Ali Haydar Koç da, bana ‘Zazalarla ilgili elime geçen notları toplayarak birgün yayınlarım!’ cevabını verdi. Ben, Ali Haydar Koç’tan bu cevabı duyduğumda çok sevin-miştim.

O zaman ben Zazayım, Zazaca biliyorum, ama Kürtçe bilmediğim için; konferansı Türkçe veriyorum diyen Ali Haydar Koç’un, bir veya bir buçuk yıl sonra Dema Nu gazetesinde yazılarını okudum. Ali Haydar Koç’un yazılarını okuyup takip etmeye başladım.

Ali Haydar Koç’un yazılan yazılarını görüp okudukça; günden güne Ali Haydar Koç 1921, 1925 ve 1938 Zaza halk direnişlerini Kürt Direnişleri veya ayaklanmaları olarak Dema Nu’da yazmaya başlayınca, şaşıtm. Bunun üzerine onun bana söylediği; Zaza tarihi ve Zazalarla ilgili tarih notlarının terk ettiğini ve onların duvar deliklerinde çürümeye bırakıldığını gördüm. Bu duruma çok şaşırdım, çünkü kendi kökenine değinen Ali Haydar Koç gibi bir şahıs sonradan nasıl bir bilmiyen olarak Kürt gazete köşelerinde ortaya sürülüyor.

Ben Zazaca biliyorum; Kürtçe bilmiyorum diyen Ali Haydar Koç, bir yıl veya iki yıl içinde Zaza ülkesinde olan Zaza halk direnişlerini Kürt direnişleri olduğunu yazdı. Ben bu yazıları okuduğumda Kürtlerle sıkı ilişkisi gelişen Ali Haydar Koç’un kimlik değişimine uğradığını gördüm. Ali Haydar Koç’un daha önce söyledikleri: ”Ben Zazayım, Zazaca biliyorum ve Kürtçe bilmediğim için konferansı Türkçe veriyorum!”, demesinin ardından böylesi insanların nasıl bir iradeye sahip olduğunu öğrendim. Bu durumda insanların beyinini değiştirmenin zor olmadığını anladım.

O insanın ait olduğu toplumdaki, tarihinden ve ülkesinden koparmak çok rahat olduğunu fark ettim ve zor bir iş olmadığını anladım.

O yazılarından sonra; Ali Haydar Koç’un kafasının içine Kürtlüğün tamamının yerleştirildiğini anladım.

Bu durum, bu bocalama sırf Ali Haydar Koç da mı var? Hayır! Keşke öyle olsaydı. Hiç olamazsa Ali Haydar bey Zazaca bildiğini söylüyor. Diğerleri gibi tam kökten inkara gitmiyor. Bu bocalamada ve bu inkarcılıkta ondan daha çok ilerde olanlar var. Hepsinin adını burda yazmama gerek yok.

Şimdi biliyorum ki Zaza olan, Ziya Gökalp neden Zazaları değilde Türkleri savundu.

Şimdi biliyorum ki Kürtler ve Güneyli Zazalarımız nasıl MHPliler oldular.

Şimdi anlıyorum ki sol adına Zazalar nasıl da Türkçü olmuşlardı.

Şimdi anlıyorumki Zaza insanı, nasıl da din adına (cennet için) Arap Kültürüne sahip çıkıyor.

Şimdi biliyorum ki güzel Zazaca konuşan değerli Ali Kemal Özgül’ün torunu Vatan Özgül, Cemal Şener ve Baki Öz’ler Zaza Alevisi değil de nasıl başarılı Türk Alevisi oldular.

Şimdi biliyorum ki öğrencilik yıllarında Kürtlerin arasına düşen Nuri Dersimi neden Zazalığı değilde Kürtlüğü savundu.

Şimdi Zaza aydınları neden kendilerine Türk ve Kürt dediklerini biliyorum.

Zaza halkının içinden bireyleri veya grupları nasıl parçalayıp birbirine düşürdüklerini şimdi anlıyorum, şimdi biliyorum.

Şimdi anlıyorum ki bizim insanlar çok rahat kanabiliyor.

Kanmak veya kandırılmak işi, o kadar çok zor bir şey olmadığını kavradım.

Kandırılanlar sadece tahsilsizlerden değil de, tahsillilerden de çok oluyormuş. Demek ki zor değil hem de çok rahat bir işmiş. Bizde kandırılabilirliyormuş.

Zaten Selim Çürükkaya Zaza halkına hizmet yerine, enerjisini ve ömrünü PKK'nın ne yapacağına adanmış ve oradan kurtulacağı yok.

Avukat Serhat Bucak, Seyithan Kuriş ve diğeri ömürlerini Zaza halkına bir şeyler yapmak yerine Kürt halkını kurtar-mak için bitirecekler.

Tek umudum Kürt ve Türk aydınlarında kalmış. Belki onlardan vicdanlı biri çıkar da bu engellerin kalkmasında katkı-da bulunur?

Nasıl ki Türk olan sosyolog Dr. İsamil Beşikçi, Türklere ve Türk Devletine karşı Kürtleri savunduysa belki Kürt halkın-dan Kürt aydınları çıkararak; biz Zazaları, başta Türklere anlatacak ve daha sonrada Kürtlere anlatacak; bu şekilde bizi savunarak ikisinden kurtarmak için böylesi fedakarlığı yapacaklarını beklemek veya umut etmek gerekiyor.

Ya Umut seni bekliyoruz! Çünkü kendi çabamız bu iki inkarcıya yetmiyor da ondan. Hele İnkarcı ve umursamaz bölgeci, mezhepçi, Alevici, sunnici ve aşiretçi tahsilli Zazalar da bunlara eklenince Zaza halkının kimliğinin mücadelesi iyice karışır.

Umuram ki sözüm ona bu Kürt aydınları ve Türk solcuları o hizmetkarları Zazalara bir gün emir verirler ve derler haydi beyler, sizin halkınız bizim çok ama da çok gerisinde.

Rahatlıkla ilerici olup Kürt demokrasi davasına ve Türk solu mücadelesine, diğeri yandan sağcı ve islamcı olup bu tür kanallara hizmet sunan Zazalar sizin vicdanınız nasıl rahat ediyor?

Bakın: Türklerin sahip oldukları Gazeteler, Radyolar, ve Televizyon kanallarını ve bütün diğeri imtiyazlıklarını buraya yazmakla sığdıramam. Kendime bunu geç diyorum.

Bundan 20 yıl önce, kaderi bizimle aynı olan Kürtleri örnek verirsem aradaki farkı daha da rahat anlamış oluruz.

Kaç tane Kürt radyosu, Günlük Gazeteleri ve TV kanalları var? Hemde çok çok var.

Ama Zazaların ne bir Günlük Gazetesi var, ne bir TV kanalı var. Ama Zaza tahsillileri onu bunu kurtarmaya çalışıyor-larken kendileri dili, kültürü ve halkı tarihin enkazına gömülmektedir.

Heyder Şahin

Sukê Çolig serrê 1975

Zazaca'da “ê” ünlüsünün kullanımı ve yazım hataları

Asmêno Bêwayir

KISALTMALAR

Av.	Avesta
EF	Eski Farsça
Far.	Farsça (Yeni Farsça)
OF	Orta Farsça (Pehlevi ve Mani)
Part.	Partça
Phlv.	Pehlevice (Orta-Farsça)
Skr.	Sanskrit, Eski Hintçe

Giriş

Zaza dilinde ê (şapkalı e) ünlüsü hem tarihi, hem işlevsel açıdan, hem de sesbilimsel (fonetik) olarak önemli bir yere sahiptir.

Tarihî yöndeki olan ehemmiyeti, örneğin Farsça'ya karşın, Zazaca'nın, Kürtçe, Tacikçe, Beluçi vs. bazı İrani dillerde de olduğu gibi eski sesi olan “ê”yi günümüze kadar önemli kelimelerde koruduğudur. Orta-İranî (Orta-Farsça, Partça, Sogdca, Baktrice vs.) dillerinde büyük bir ihtimalle ince kapalı ē olarak telaffuz edilirken¹, modern Farsça'da (Tacikçe hariç) bu ses uzun ī (ی, ې)’ye dönüşmüştür. Ê ünlüsü eski Eski Farsça ve Avesta dillerinin *aē*, *ae* ikili ünlüsüne dayanmaktadır.

Örneğin:

Zazaca	Farsça	köken	Türkçesi
cêr	زیر زير	Av. <i>hača+aθairi</i> , Phlv. <i>az+ēr</i> , Part. <i>aj ēr</i>	aşağı
şêr	شیر شیر	Orta Far. <i>šēr</i>	aslan
engmên	انگبین انگیبین	Phlv. <i>angubēn</i>	bal
mêşin	میش میش	Av. <i>maeša</i> , Phlv./Part. <i>mēš</i> , Skr. <i>mēṣā</i>	koyun (genel)

Aşağıdaki örneklerde de belirecek olan, sözcüklerdeki ê ünlüsünün çoğu kelimelerde Zazaca'nın hemen tüm ağızlarında sabit şeklini koruması, değişime uğramamasıdır.

Ê ünlüsünün alfabedeki işlevi:

1. Uluslararası sesbilim alfabesinde (IPA) [e] diye yazılan, Zazaca alfabesindeki Ê/ê (kapalı e) sesini karşılar.
Doğu-Dersim (Mameki, Nazımiye, Pülümür, Erzincan, Pertek, Tekman, Hınıs) ve Palu-Bingöl şivelerinde ise ê ünlüsü sözcükte arases olduğunda damaksıl (palatal) [ʲe] (ye gibi) okunur. Örneğin sözkonusu bu iki ağızda *dês* (duvar) telaffuzda ê ünlüsünün araseste olduğundan dolayı ‘dyes’ gibi okunur. Diğer şivelerde ise sadece kapalı ê diye okunur.
2. İsim tamlamasında eril tekil ve çoğul iyelik izafesi olarak işler:
çimê ma – ‘gözümüz/gözlerimiz’
3. Sıfat tamlamasında isimde çoğul izafesi ve de eril tekil ismin bükünlü haldeki izafesi olarak işler:
waê pili – ‘büyük kızkardeşler’
lacê biraê pili – ‘büyük kardeşin oğlu’
4. Aidiyet zamiri ê (yê):
ê to – ‘seninki’
5. Kuzey-Zazacası ve Çermik-Siverek-Gerger Zazacasında belirsiz sayı eki “1” olarak işler:
vergê – ‘bir kurt’

¹ Bugünkü yazılış şekliyle *din* دین sözcüğü de Orta İranî telaffuzuyla *dēn* olarak Arapça'ya geçmiş İranî bir sözcük olduğunu da yan not olarak belirtmek gerek.

6. Varto-Kiği ve Çermik-Siverek Zazacasında 3. çoğul kişi şahıs zamiri:
ê – ‘onlar’
7. Fiil çekiminde şimdiki zaman ve miş’li geçmiş zamanda 2. ve 3. çoğul kişinin şahıs soneki:
şuma / ê vanê – ‘siz söylüyorsunuz / onlar söylüyor’
şuma / ê şiyê – ‘siz gitmişsiniz / onlar gitmiş’

Makalede dile getirilmek istenen asıl konu, ê ünlüsünün Zazaca’da **sesbilimsel** olarak özel bir yere sahip olduğudur. Bu nedenden ötürü özellikle ele alınması gerekirken, bu harfin kullanımında yazarların birçoğu hala hatalı yazdığı görülmektedir. Hatalı yazımın düzeltilmesi için bu yazı bir kılavuz metni olarak tavsiye edilir.

Zazaca’nın yazım (imla) ve sözcüklerin doğru şekliyle yazılması konusunda yapılan hataların nedenleri; bu dilin, özellikle Cumhuriyet yıllarından sonra bilinen yasaklardan ötürü henüz yeterince analiz edilebilip saptanma olanağına sahip olmadığından, günümüze kadar da dilbilimsel araştırmaların yeterince derinleştirilme ve kamuoyuna yayabilme olanağına ve kurumlarına sahip olmadığından, bir de Zazaca yazımının henüz başlangıç aşamasında olmasından kaynaklıdır.

İlkin, şimdiye kadarki Zazaca yazında ê harfinin en çok nerde, hangi sözcüklerde yanlış kullanıldığı ve hangi nedenden ötürü yanlış olduğu kanaatine varılması gerek. Bunu yaparken, Zaza Dilinin sadece belirli bir şivesini değil, bildiğimiz tüm şiveleri bir bütünleştirici olarak ele almamız gerek. Bu dilde farklı ağızların olması, dil birliğini zorlaştıran bir etken olsa da, dilbilimsel açısından bir zenginliktir ki, Zazaca’da sözcüklerin kökünü, özgünlüğünü tespit etmekte şiveler birbirlerini tamamlayıcı bir işlev görür. Belirli şivelerin çoğu yönden arşaik kalmasına rağmen, hiçbir şive her yönüyle özgün şekline sadık kalmamıştır. Farklı ağızların varoluşu ve bunların irdelenmesi, bu dili analiz edip sağlam sonuçlara götürmeye yarar sağlamakta.

Vardığım sonuçlardan biri de, Zazaca’da birçok sesin şiveden şiveye değişmesine ve söyleyiş farklılığı olmasına rağmen, ê ünlüsünün hemen tüm şivelerde değişmez olduğudur. İstisnalar kaideyi bozamaz.

Yazılımlarının yanlış olduğunu saptayabileceğim kelimerde en çok rastladığım hatalar kelimelerde yapılmakta:

1. *kês, kêsike, kêmer, kêrm, khêrr, khêwe, kêwra, kêf, gêrm, gêrmi, gênde, kêmi;*
2. *kêm, nêr, hên, 2 hêş, lapa hêş, hurênd, dirvêt, têpia, têy, sêy, nêy, qêy, vêjiyaene*
3. *dewres, asmen, Khures, awres, veren, Uşen, recaene/rezaene, je, gire daene, girenaene, bijek, vijer*
4. *şêrr, şêftaliye*

Bunlardan 1. ve 2. satırdaki sözcüklerde kullanılan tüm ê’ler yanlıştır, bunların yerine *e* yazılması gerek. 3. satırda son hecedeki *e* yerine ê yazılması gerek. 4. satırdaki ê harfleri yerine de keza *e* yazılması gerek. Ê harfinin yanlış kullanımını tespit ettiğim dört farklı hata şekliyle karşılaşmaktayım:

1. Merkez-Dersim (Mamekiye-Nazımiya) ağızına has olan **k** ve **g** artdamak ünsüzlerin damaksıl telaffuzu,
2. Seslem etkilenmesi ve sonraki hecedeki **i** ünlünün yutulması,
3. Doğu-Dersim ağızına has olan, sözcükte son hecenin zayıf telaffuzundan dolayı aslolan ê sesinin kaybolmaya yüz tutması ve *e* diye işitilmesi.
4. Zorlama ê.

Analiz ve Açıklama

1. Merkez-Dersim (Mamekiye-Nazımiya-Mazgerd) ağızına has olan *k* ve *g* artdamak ünsüzlerin *e* ünlüsü önünde ince damaksıl telaffuz edilmesinden ötürü aslen *e* olan ünlünün ê diye algılanması.

K ve **g** artdamak ünsüzleridir, ki birçok dilde, o dilin farklı şivelerine göre de ayrı ayrı telaffuzları olabilir ve değişime de uğrayabilir. Kuzey-Zazacasının (Alevi-ağızları) Doğu-Dersim ağızında, özellikle Mamekiye (Tunceli), Mazgirt ve Nazımiye ağızında ise diğer ağızlara karşın bu iki artdamak ünsüzü biraz daha ince telaffuz edilmektedir²: [k_j / g_j]. Böylece, bu ünlülerden sonra gelen kimi sözcüklerdeki *e* ve *ı* sesi inceltir, ê veya *i* gibi kapalı telaffuz edilir. Kapalı telaffuz edilmesinden dolayı bu ağız konuşanlar tarafınca *k* ve *g* ünsüzünden sonra gelen *e/ı* sesini ê veya *i* diye yazmaktadır. *E* ünlüsünün inceltirilmesi de *k/g* ünsüzlerin ince

² Farsça’nın bazı ağızlarındaki **k** ve **g** ünlülerin telaffuzu da bu tür söyleniş şekline benzemektedir.

telaffuzundan kaynaklanmaktadır, *e* sesinin *ê* olduğundan değil. Bu nedenden ötürü aslolan *e*'nin diğer şivelerde olduğu gibi *e* diye korunması gerek, ancak o şekilde yazılımı doğru olur.

Peki, sözcüklerde **k** veya **g** ünsüzlerinden sonra gelen *ê* ünlüsü, Dersim ağızlarını ne şekilde etkilemektedir? Bu soruya yanıt bulmamız için aşağıdaki çizelgede bulunan sözcüklerin sesbilimsel özelliğini inceleyelim. Verdiğimiz örnekler Hozat-Merkez, Çemişgezek, Kiği ve Bingöl şivelerindeki telaffuz şeklidir:

Zazaca	Türkçesi
kêna	kız çocuğu
kê	ev
kês	kes, hayvan yemi, alef
kêf	keyif
kêriye	arhit (arxıt); tulukta elicekleri ('lewlâb') birleştiren çubuk
kêm	sicim
khêr	yiğit
kêsık	kese
kin	kin
kip	sıkı
kêran	kiriş
gên-	'almak' (gırewtene) fiilinin şimdiki zaman kökü
gêraene	gezmek
gênc	genç
gêc / gêz	sersem
gi	dışkı
git	merasim, şenlik
hemgên	bal
giyan; gan	can

Dersim Zazacasını konuşanların birçoğu ise yukarıda bulunan sözcükleri farklı şekliyle bilmekteler: *çêna*, *çê*, *çês*, *çêf*, *çêriye*, *çêm*, *çhêr*, *çhêr*, *çêsık*, *çin*, *çip*, *çêran(g)*; *cên-*, *cêraene*, *cênc*, *ci*, *cit*, *hemcên*, *cian/can*.

Görüldüğü gibi Zazaca'nın Kuzey ağızlarında *ê* / *i* ünlülerinin etkisinden ötürü **k** sesleri *ç*'ye, **g** sesleri de *c* ünsüzüne dönüşebilmektedir (damaksillaştırma; Palatalisierung):

kêna	→	çêna
kê	→	çê
kês	→	çês
kêf	→	çêf
kêriye	→	çêriye
kêm	→	çêm
khêr	→	çhêr
kêsık	→	çêsık
kin	→	çin
kip	→	çip
kêran	→	çêran(g)
gên-	→	cên-
gêraene	→	cêraene
gênc	→	cênc
gêc	→	cêz
gi	→	ci
git	→	cit
hemgên	→	hemcên

Burda orijinalitesini koruyan ses **k** / **g** varyantı olanlardır, ki bunun birkaç etimolojik (kökenbilimsel) örneklerle kanıtlanması mümkün:

Sözcüğün bilinen kökeni	Bilinen kaynak dil	Zazaca'daki özgün şekli	varyantları
<i>kayna-</i> ; <i>kainikā</i> ³ ; <i>kanyā</i>	Eski İrani; Av.; Skr.	keyna / keyneke	kêna → çêna
<i>kata-</i> ; <i>kad(e)-</i> ; <i>katak</i>	Av.; Farsça; OF/Phlv.	key, keye	kê → çê
<i>kif / keyf</i> كیف	Arapça	keyf	kêf → çêf
<i>kisa</i> كيسة	Arapça	kêse, kise	kêsik → çêsik
<i>varūtān/gartūtān, gerdīden</i> گر دیدن	Av./Phlv., Far.	geyraene	gêraene → cêraene
<i>guḏa-</i> ; <i>guh</i> ; <i>git</i>	Av.; Phlv.; Beluçi	gi	gı → ci
<i>gīc</i> گيج	Far.	gêc	gêj, gêz → cêz

Yukarıda 1. hata şekli diye satırdaki yanlış yazılım şekli diye belirttiğim sözcüklere bakalım:

kês, kêsike, kêmer, kêrm, khêrr, khêwe, kêwra, kêf, gêrm, gêrmi, gênde, kêmi

Bunların doğru yazılımı şöyle olması gerek:

Zazaca	Türkçesi
kes	kes, kimse
kesike	kamplumbağa
kemer	kaya, taş
kerm	kurt (böcek)
kherr	sağır
khewe	mavi, yeşil
kewra	kirve
kef	köpük
kemi	eksik
germ	sıcak
germi	çorba
gende	yellenme sesi

Eğer yukardaki kelimelerde, yanlış yazıldığı gibi *e* yerine aslen *ê* ünlüsü olsaydı, bu anlamda olan kelimeler Zazaca'nın muhakkak bir şivesinde *çês, çêsike, çêmer, çêrm, çêrr, çêrm* vs. diye varyantları olurdu, ki bu sözcüklerin hiçbir şekilde bu anlamlarıyla *k/g* ünsüzlerin *ç/c* ünsüzlerine dönüşmüş bir varyantı yoktur. Ne var ki şu bildiğimiz farklar muhtelif şivelerde mevcut (aşağıdaki örnekler, soldaki Merkez-Hozat/Çemişgezek, sağ taraftaki de Ovacık Zazacasındandır):

<i>kutikê verê kêberi</i>	<i>kutiçê verê çêberi</i>	'kapının önündeki köpek'
<i>kênekê mordemeki</i>	<i>çêneçê mordemeçi</i>	'adamın kızları'
<i>hemgênê kê khalikê mı</i>	<i>hemcênê çê khalıçê mı</i>	'dedem gilin balı'
<i>kes çino kês bido mali</i>	<i>kes çino çês bido mali</i>	'davara kes verecek kimse yok'

Görüldüğü gibi *k/g* ünsüzlerin *ç/c* ünsüzlerine dönüşmesine rağmen *ê* ünlüsü değişmemektedir.

Ê ünlünün olması ve olmaması gereken ve birbirine seslem olarak benzeyen sözcükleri karşılaştırıp farkını görelim:

Zazaca (ê/i : e / ı)	Türkçesi
kês : kes	kes (yem) : kimse
kêsik : kesike	kese : kaplumbağa
kêm : kemi, kemer	sicim : eksik, taş
khêr : kherr	yiğit : sağır
kêna : (a) kena	kız : (o, dişil) yapıyor
kêf : kef	keyif : köpük
kin : kınare	kin : kenar
gêraene : germ	gezmek : sıcak
gêc/gêz : gezi/geji	sersem : süpürge

³ Horn, Paul: Grundriß der neupersischen Etymologie (Yeni Farsça Etimolojisinin Temeli). Strassburg, 1893. Nachdruck: 1988, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Zürich-New York.

git : girê da	merasim : bağladı
gênc : gend	genç : yellenme

2. Seslem etkilenmesi ve sonraki hecedeki *i* ünlünün vurgusuz olduğu taktirde yutulması

kêm, nêr, hên, 2 hêş, lapa hêş, hurênd, dirvêt; nêzdi, têpia; têy, sêy, nêy, qêy, vêjiyaene...

gibi sözcüklerdeki *ê*'nin yanlış olduğu belirtilmişti. Burdaki sorun da seslem etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Zazaca'nın çoğu şivelerinde rastlanan seslem etkilenmesi, bir hecede **e** veya **ı** ünlülerin, sonraki hecedeki özellikle vurgusuz olan **-i** ön ünlüsünden etkilenip hafif inceltilmesi⁴. Bu etkilenme ise, *e* sesinin *ê*, *ı* sesinin de *i* gibi algılanmasına yol açmakta, ki aslen öyle değildir ve köken olarak da bu sesin *ê/i* değil de *e/ı* olduğunu kanıtlamak mümkün.

Yukardaki sözcükleri ve bazı seslem tiplerini ele alalım:

- 'eksik' sözcüğünün Zazaca karşılığı *kêm/kêmi* değil, **kemi**'dir. Neden?
  1. **kêm** sözcüğünün Zazaca'daki anlamı, yukardaki tabelada gördüğümüz gibi 'sicim'dir ve kimi ağızlarda **çêm** diye telaffuz edilir. Eğer 'eksik' kelimesinde gerçekten *ê* olsaydı, Zazaca'nın belirli ağızlarında *çêm* şeklinde söylenirdi, ki böyle bir varyant yoktur.
  2. Koşaç (ek-fiil *-dir*) eklendiğinde sözcüğün bir *i* ile bittiği duyulmaktadır: **Ma de nan kemiö**.
  3. Sözcük isimleştirme ekleriyle soyutlaştırıldığında, **-i** sesi düşürülüp son ek takıldığında, **e** ünlüsü daha da açık işitilir: **kemaniye, kemasiye**.
  4. Köken olarak **'kemi'** sözcüğü Eski Farsça ve Avesta'da **kamna-**, Pehlevicede ve Yeni Farsça'da **kam/kem** کم diye bilinmekte ki, uzun **ē** veya **ī**'ye rastlanılmaz.
- 'eril' sözcüğün karşılığı, sanıldığı ve yaygın olarak yazıldığı gibi *nêr* değil de, **neri**'dir:
  1. Koşaç eklendiğinde sözcüğün bir *i* ile bittiği duyulmaktadır: **Guko ke manga za, nerio**.
  2. **'neri'** kelimesi etimolojik olarak Avesta, Partça ve Pehlevicede **nar**'a dayanmaktadır; Farsça karşılığı da **ner** نر, Orta Farsça ve Partça'da **nar** idir ki burda da uzun **ē** veya **ī**'ye rastlanmamaktadır⁵.
- 'öyle' kelimesinin Kuzey-Zazacasındaki karşılığı *hên* değil de vurgusu ilk hecede olan **heni / hini**, Güney (Çermik-Siverek)-Zazacasındaki varyantı **weni/wini** idir:
  1. Koşaç eklendiğinde sözcüğün bir *i* ile bittiği duyulmaktadır: **No henio**.
  2. Güney-Zazacasında muhtemelen **h-** önsesinden **w-** önsesine dönüşmesine rağmen bir *ê* değil de, **e** ile **ı** ünlülerin arasındaki rastlanan değişim belirlemektedir.

Not: Kuzey-Zazaca'daki **hini** varyantında olan ilk **i**'nin **ı** olması gerek, fakat bu **h**'den kaynaklı olup da **i**'ye dönüşmüştür, zira Kuzey-Zazacasında **hı-** seslemine rastlanmaz⁶; **h**'den sonraki **ı** da **hi-** diye telaffuz edilir.
- Bükünlü hal-, çoğul- veya bazı dişil kelimelerde olan **-i**, önceki hecede olan **-e** veya **-ı** ünlülerini inceltir gibi etkiler; **-a**, **o-** ve **-u** ünlülerinde ise göçüşme (metathesis) yaratır. Fakat yavaş ve tane tane telaffuz edildiğinde sesin aslı belirir. Ondan ötürü kelimenin aslına sadık kalmak gerek:

çê Hesên değil de, **çê (kê) Heseni** 'Hasan'ın evi'

Lawıka Xozayt değil de, **Lawıka Xozati** 'Hozat türküsü'

khudiyê hêş değil de, **khudiyê heşi** 'ayının yavrusu'

rıka bayn/boyn değil de, **rıka bani/boni** 'evin temeli'

dirbêta mı değil de, **dirbetia mı** 'yaram'

gêrma doy değil de, **germia doy** 'ayran çorbası'

⁴ Sözkonusu seslem etkilenmesinin en çok Palu-Bingöl ve Kuzey Zazacasında, en az veya hemen hiç etkilenmemesini de Çermik-Siverek ağızında olduğunu gözlemledim.

⁵ Kurmanci (Kürtçe)'deki bu sözcüklerin karşılığı *kêm* ve *nêr* idir, fakat Kurmanci'deki *ê* ünlüsü de asıl olduğundan değil, Kurmanci'ye has bir ses dönüşümü olduğundan kaynaklıdır, ki bu dilde mevcut şekil-sesbilimsel kural olarak **a/e** ünlülerin *ê*'ye dönüşmesi yaygındır, ondan dolayı Zazaca ile kıyaslanamaz. Eski İnanca ve Sanskrit'te *nara-* 'adam' anlamına gelir.

⁶ bkz.: Selcan, Zülfü: Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt. S. 213, 215. Wissenschaft und Technik Verlag, Berlin 1998.

na-hên (böyle-öyle) değil de *nia-heni* ‘böyle-öyle’

qelemi, mordemi, çêveri, defteri, kiliti, saniki, bostani vs. olması gerek!

Koşaç ile talaffuz edildiğinde:

”*no veng, vengê astorio; na linge, linga kutikia; ni ardi, ardê Çê Bakliê; „henio, ewro hirê rocio nêamo”*; „*çar serrio itaro*”

→ Koşaç eklendiğinde *-i* ünlüsü olduğu duyulur (kısa bir *y* gibi çıkar).

Fonetik bir kural olarak bilindiği gibi, Dersim Zazacasında *ş, j* gibi dişeti-damaksıl (post-alevolar) sesler, genelde şartlar altında belirir: *s* veya *z* dişeti ünsüzünden sonra bir *-i/ü* kapalı ön ünlü geldiğinde, *ş* veya *-j*’ye dönüşür⁷. Ondan ötürü aslen *ş* olan sesler Dersim veya Kuzey-Zazacasının çoğu ağızlarında *s*’ye dönüşmüştür; veya, asıl *s-* olan sesler kısmen de *ş*’ye dönüşür⁸. Bu özellikten ötürü *hêş, yê Hesên, torjen* gibi yazılımlar hatalıdır, *heşi, Heseni, torjên* diye yazılmalıdır. Örneğin çoğu Zaza şivelerinde **1 heş; 2 heşi** diye söylenilir, zira kelime o şivelerde *s/z* dişeti ünsüzlerine dair fonetik bir kural yoktur ve aslına sadık kalmıştır. Ama Dersim Zazacasında *hêş* kelimesinin o şekilde olması zaten sesbilimsel açıdan mümkün değil; yani ortada bir *ş* varsa, mutlaka onu o *ş* veya *j* sesine dönüştüren bir *i* olması gerek: *heşi, goji, saci...*

Ayrıca **a** veya **o** sesleriyle biten eril kelimelerin tekil bükünlü veya yalın çoğul halinde sonuna *y* yani, *i* ünlüsünü alması da fonetik olayın gerçekliğini kanıtlar: **çermê gay, glê koy**.

- ‘sonra’ sözcüğün Güney-Zazacasındaki ve de özgün şekli *tepeya / tepiya* idir, ki Kuzey-Zazacasında kısaltılmış biçimde *tepia* diye söylenilir. Kelimenin *têpia* yazılışı muhtemelen yanlıştır. Zazaca’da ‘dışarı’ anlamına gelen *teber* sözcüğü **te-** önekinden ve **ber** ‘kapı’ sözcüklerinden müteşekkildir. **Te-** öneki bu anlamda iliştiirildiği kelimeye ‘dışarı, dışında, öte’ anlamını katar. ‘tepeya / tepia’ kelimesindeki de kanaatimce *te-* önekidir.
- *-ey-* seslem tipi taşıyan *tey, sey, ney, qey, meyman, keyneke, seytan, Zeynebe, zeyiye* gibi kelimelerde de **y**’den etkilenmekte; fakat **e**’nin kapalı çıkmasından dolayı başına külah geçirilip *-êy-* yazılması da yanlıştır. Kimi ağızda *-ey-* seslemi *-ê-*’ye dönüşmüştür (*keyf*→*kêf*, *keyneke*→*kêneke*, *zey*→*zê*⁹/*jê*⁹, *seyr*→*sêr*/*şêr*) ama bu dönüşmenin seslem olarak sınırını iyi görmek gerek, ki *-êy-* gibi seslem tipine rastlanmaz. Mesela, *sêy, sêytan, Zêynebe, zêiye* sözcüklerinde bazılarının yazdığı gibi gerçekten bir *-ê-* sesi olsaydı, Doğu-Dersim ağızında seslem arasına geldiği taktirde şu şekilde söylenmesi gerekirdi:
şêy, şêytan, Jêynebe, jêiye.
Bur tür varyantların Doğu-Dersim ağızında mevcut olmadığına ve de **ê** sesinin genelde Zazaca’da değişmez bir ünlü olduğunda göre, doğru yazılış şekli *sey, seytan, zeyiye* vs. olmalıdır.
- ‘çıkarmak’ fiilinin yazılımı **veciyaene/vejyaene/viziyaeni** olması gerekirken, **i** ünlüsünden etkilenme yarattığından ötürü **e**’yi inceltir ve o şekilde anlaşıldığından *vêjiyaene* diye yazılır, ki bu da yanlıştır. Bu fiilin geçişli şekli **vetene** ‘çıkarmak’, şimdiki zaman gövdesi **vec-en-** (*vej-en-* /*vez-en-*) diye çekilir. Şimdiki zaman kökü **vec-**’de görüldüğü gibi **ê** değil **e** ile söylenmekte. Kök şeklinin bu sonekle Zazaca’da değişmediğine göre, edilgenlik (Passiv) ve geçişsizleştirilen sonek **-i-** eklendiğinde de **veciyaene** diye yazılması gerek. **-i-** eki komşu seslemdeki **e**’yi inceltebilir, ne var ki sonek, kökü değiştirmez¹⁰.

3. Doğu-Dersim ağızına has olan, sözcükte son hecenin zayıf telaffuzundan dolayı aslanan **ê** sesinin kaybolmaya yüz tutması ve **e** diye algılanması.

⁷ Bu kural, araya patlamalı dişeti veya sert damak ünsüzü bulunduğu da geçer: *nejdi, kaşkia, Kırdışki, raştî, deştî*. Ayrıca, kimi Dersim şivelerinde *-şt-* sesi de eski şeklini korumuş şekliyle telaffuz edilmekte: *taşt, vıraşt, waşt, raşt*.

⁸ Bir sesin, bir şivede anlam değişikliğine uğramaksızın şartlar altında değişmesi Alman sesbiliminde *komplementär distribuierte Allophone* olarak adlandırılır.

⁹ *Zey > zê > jê* ‘gibi’ sanıldığı gibi bir ön edat değil, tamlanan isimdir: *ze* + eril iyelik izafesi *y/ê*. Ki, Doğu-Dersim ağızlarında kaybolan **y**’nin izi kalmıştır, çünkü (Tercan-Çayırılı şivesi hariç) **ê** ünlüsü son ses, yani sadece kapalı **ê** [*e*] olarak telaffuz edildiğinde, *s/z* ünsülerini *ş/j*’ye dönüştürmez.

Kürtçe’nin *mina, weki* veya Farsça’nın *mesli* مصلی ile karşılaştırın; bu sözcüklerdeki son ünlüler *-a, -ê, -i* de keza iyelik izafeleridir

¹⁰ Belirli fiillerin (*decaene, vêrdene, şıqaene, çerdene*) sadece ettirgen (Kausativ) şeklinde (*dacnaene, viarnaene, şiaqnaene, çıraynaene*) fiil kökündeki **e, a**’ya dönüşerek bir almaşım (Ablaut) belirir.

Doğu-Dersim ağzında ê ünlüsü damaksıl bir şekilde [jɛ] gibi telaffuz edildiğinden ötürü, bazı kelimelerde son hecenin zayıf söylenişinden, özellikle de r ünsüzünden sonraki telaffuz zorluğundan ve de kalın e gibi algılandığından dolayı, aşağıdaki sözcüklerde olması gereken ê, yanlışlıkla e ile yazılmaktadır. Zazaca'nın diğer ağzlarında ise ê sesinin sadece tek ünlüyle çıkarıldığından ötürü, e ile ê arasındaki fark daha belirgindir:

dewrês, asmên, Khurês, awrês, verên, Uşên, rêcaene/rêzaene, zê/jê, gewrês, gurê daene, girênaene, bijêk, vijêri

Örneğin, **Uşên** (< Huseyn) veya **bijêk** (< bızêk) sözcüğün Doğu-Dersim ağzında *Uşen* veya *bijek* diye yazılması sesbilimsel olarak zaten yanlıştır. Çünkü sesbilimsel olarak bilindiği gibi, Doğu-Dersim ağzında s ünsüzünden sonra araste ancak ê veya i ünlüsü s sesini ş ünsüzüne dönüştürebilir.

4. Zorlama ê

Şerr ('kötülük') veya **şefteliye** ('şeftali') kelimelerin bazı yazarlarınca *şêrr, şêftaliye* şeklinde yazılması zorlamadır. Doğu-Dersim ağzında s sesini ş'ye çevirtebilmek için –kelimenin aslında olmadığı halde– ê kullanılmakta. Halbuki Dersim Zazacasında bu sözcükler *serr, sefteliye / sıfteliye* şeklinde söylenmektedir, dilde varolan kelimelerdir:

Ma dara sefteliye nê de. Serrê xo ki, xêrê xo ki yê to bo!

Palu-Bingöl Zazacasındaki ê harfin kullanımı

Palu-Bingöl Zazacasındaki ê ünlüsünün telaffuzu Doğu-Dersim ağzında olduğu gibi damaksıl şekilde [ɛ] telaffuz edilmesine rağmen, Doğu-Dersim ağzıyla yazanlar sözcüklerde ê harfini kullanmakta, Palu-Bingöl ağzıyla yazanlarsa bu sesi içeren sözcükleri –ye- şeklinde yazmaktalar: **dês** ⇔ **dyes**.¹¹

Aynı değeri olan ve anlam değişikliğine uğratmayan ünlünün farklı şivelerdeki telaffuz değişikliğinden ötürü yeni harf veya yerel yazım şekli üretmenin bana göre gereği yoktur ve yazı dilinde şiveler arasındaki anlaşmazlığı büyütür. Denildiği gibi, sözkonusu şivelerde ê ünlüsünün araste olduğu zaman [ɛ] gibi telaffuz edildiği kuralı var.

Ê ünlüsünün Zazaca'da köklü bir ses olarak seyrek değişime uğradığına göre, Palu-Bingöl şivesinde de Doğu-Dersim ağzındaki gibi arases olan –ye-, ê diye yazılması daha doğru ve diğer şiveler için de okunaklı olur:

dês, zêd(e), zên, guazêr, gêc, nê, hirê

Öte yandan, Palu-Bingöl ağzı ile yazanlar, ê harfini sadece kapalı şekilde telaffuz edilen ê [e] için kullanmaktalar (ikincil e burda ê diye belirtilmiştir):

Şıma se kênⁱ, dyêsⁱ bonⁱ Hesênⁱ vırazênⁱ? – ‘siz ne yapıyorsunuz, Hasan'ın evinin duvarını mı kuruyorsunuz?’

Koşaç eklendiğinde ise, i sesi isimde belirlemede:

In boni Hesenişo şıma hê vırazênⁱ? ‘Bu yaptığınız Hasanın evi mi?’

Bu cümleyi muhtelif ağzlardaki söyleniş şekilleriyle kıyaslayalım:

Şıma se keni, dêsi bani Heseni vırazeni? (Kovancılar, Maden vs.)

Şıma se kenê, dêse banê Heseni vırazenê? (Varto, Tercan, Siverek, Çermik)

Önceki bölümde de belirtilen aynı sorunla burda da karşılaşmaktayız: **Seslem etkilenmesi ve sonraki hecedeki i ünlüsünün yutulması!**¹²

- Palu-Bingöl ve genel anlamda Merkez-Zazaca ağzlarında (Lice, Ergani, Kulp, Piran) isim tamlamalarında eril ve çoğul iyelik izafesi –i' dir (diğer ağzlarda: -ê):
Gay xalı ma nêweşo.¹³ – ‘dayımızın öküzü hasta’
- Şahıs zamirlerinde 2. tekil eril, 1., 2. ve 3. çoğul şahıs soneki –i' dir (diğer ağzlarda: -ê):
Ma weni; şıma şımeni; yı qal keni.

¹¹ ê [e] ve [jɛ] ünlülerinin şiveye göre farklı telaffuzunun bulunmasına Almanca'da *Fakultatives Allophon* denir.

¹² Fakat birçok Bingöl halk türkülerindeyse yutulan –i belirlemede.

¹³ Merkez-Bingöl ağzında bu cümlelin telaffuzu daha kısadır: *Gê xalı ma nêweşo.*

Örneğin, **şımıtış** ‘içmek’ fiilinin şimdiki zaman çekiminde **ez / tı / a şımena** diye çekilirken, **ma / şıma / yı şımêni**, **ê** ile yazılması çelişik olur; çünkü, bir paradigmada iki tane farklı şimdiki zaman gövdesi yoltur (**şım-en / şım-ên**). Demek ki **şımên** diye yazıldığında, hem **i** ünlüsü yutulmakta, hem de yutulmasına rağmen izini bir önceki seslemede bırakmaktadır ki, kulağa **şımên** gibi gelmektedir. Doğru yazılımı ise **ma / şıma / şıma şımeni** olması gerek.

Dolayısıyla, yukardaki örnek cümlelerin yazılımı –söylenişte farklı da olsa- şu şekilde tavsiye edilir:
Şıma se kenî, dêsi bonî Heseni vırazeni?

Son olarak tabelada bazı diğer yanlış yazılım şekilleri belirtilmiştir.

Yanlış yazılım şekli	Doğrusu	Nedeni
<i>oraj, tij, mij, -ên, rošt, phešt/phišt/pošt, kard</i>	oraji, tiji (tici), miji, -êni (rındêni), rošti, phešti/phišti/phošti, kardi	Kuzey Zazacasında dişil isimler daima –e, -i veya –a ünlüsüyle biter; ünsüz (konsonant) ile biten dişil isim yoktur.
<i>domu, ru, nu, zu</i>	doman/domon, ron, non, zon	Röportaj ve türkülerde ses düştüğünde apostrof konulabilir : nu', domu'. Ama yazı dilinde anlaşılır ve köke yakın kalmak doğru olur.
<i>i uca rê, a ita ra, o naca ro, waa şıma wa pile, domanê Heyderci yê, ma sey me, tede ro, oda de rê</i>	i ucarê, a itara, o nacaro, waa sımawa pile, domanê Heyderciê, seyme, tederö, oda derê	Şimdiye kadar kullanılan imla anlaşmalarına göre ‘biyene’ fiili şimdiki zamanda çekildiğinde, koşaç isme aralıksız eklenir. Aksi takdirde telaffuza uzak düşer; ki en soldaki yazılış şekli zaten koşacın kendisini morfem içinde bölüp yanlış yazılmaktadır.
<i>aê, daê, naê, aye, daye</i>	ae, dae, nae; ay, nay (Güney)	„e“ burda dişil son eki olduğu için bükünlü şahıs zamirlerinde de aslen kanımca e’dir.
<i>dayêne, amayêne</i>	Daene, amaene	Zazaca’da mastar geçmiş zaman kökenine (da-) –ene son eki eklenerek kurulur.
<i>‘mu zanênê ke i mara vêrdenê ra’</i>	‘mı zanêne ke i ma ra vêrdêne ra’	Hikayeli geçmiş zamanda fiil çekimi, geçmiş zaman kökenine –êne, kimi Mameki ağızlarında da –ênê eklenerek kurulur. <i>Mı vatên</i> (Palu-Bingöl), <i>mı vatê</i> (Çermik-Siverek)
<i>yêno</i>	yeno, êno	Zazaca’da bu iki varyant mevcuttur; y’den sonda ê çiftleme olur.
<i>berx u dar bê</i>	Berxudar bê	Bu kelime Farsça’dan gelmez: <i>berxordâr</i> برخوردار ; yani, yediğin hep önünde olması. ”berx u dar“ ın Zazaca’da bir anlamı yoktur, zorlamadır.
<i>da mı rê, da to rê</i>	da mı re/ro, da to re/ro	Bu “re”, arka ilgeç olan “rê” değil, “ro”dan dönüşmüş “re” idir; (pıro→pure) ses değişiminde olduğu gibi
<i>Bexo, baxo</i>	Be xo, ba xo (ebe xo)	‘kendisi’ sözcüğü, Türkçe düşünüldüğünde bitişik yazılır, fakat be/ebe ve xo iki ayrı sözcüktür, ayrı yazılması gerek.
<i>seke, sebeno</i>	se ke, se beno	Se ‘ne’ ; ke ‘ki’; Se beno – ‘Ne oluyor’ anlamına gelmektedir, birbirinden ayrı yazılmalıdır ki, erişmiş sözcükler de değildir.
<i>yenara xo, vecinoro ser</i>	yena ra xo, vecino ro ser	Era/ero ayrı bir edattır, fiillerde dolaylı özneye yön gösterir, ayrı yazılmalıdır. Olumsuz halde de keza „ era cı nêkuno; ero cı nêvecino “ gibi ayrı yazılmaktadır.
<i>çimi</i>	çi-mi (çi-miyê xo berd)	‘şey, eşya’, kitab-mıtab, geyal-meyal sözcüklerindeki gibi tireyle yazılmalıdır.
<i>şarr, sarr</i>	şar	Partça’dan ¹⁴ Orta Farsça’ya, Yeni Farsça’dan da Türkçe’ye “şehir” şekliyle geçen bu kelimenin Eski ve Orta İrani dillerindeki anlamı “imparatorluk, devlet” iken, Yeni Farsça’de bugünkü kent anlamına gelirken, Zazaca’daki anlamı “halk, millet”tir. İki rr ile yazılması anlamsızdır, ki ne halk dilinde, ne de kökeninde bir çift rr yoktur.

¹⁴ Avesta dilinde *θr* (İngilizce’nin *th*’iyle), örneğin *θri-*, *puθra*, *xšaθra-* ‘üç, oğul, imparatorluk’, diye telaffuz edilen ünsüzün Eski Farsça’daki karşılığı damaksız bir *s* [ç] *sitiya*, *pus*, *xšas’a*, Partça karşılığı ise *hri’dir* ; *hri-*, *puhr*, *şahr* → OF’ya *şahr* diye geçmiştir (Orta ve Yeni Farsça karşılığı sesbilimsel evrim ve kuralına göre *şasr olması gerekirdi). Zazaca *hirê*, -, *şar*.

QELEMÊ KOYO BERZÎ RA

DIRBETINÊ DAYÊ

Dayê, zeri tenikê, lê bêkesa mi dayê.
Zana fina Dejal har biyo lê dirbetinê.
O yo diyardê kemeri ra herşan keno lê.
Wazeno fina goniya ma birijno sêkürê.
Bureno, geyreno gani nay weş bızanê.

Cordi kemerdê ma serra jewser war beno.
Warê bawkalandê ma talan u wêran keno.
Hele dayê bê zeri u zere ra vaci qısanê xo.
Hetta na roci to qe çiçi diyo, çiçi nêdiyo.
Pêpey dı ju bi ju rêz ki vaci inan ma rê lo.

Kemeri serra Taqi corra veracêr beno.
Bı herşan kerdena merg u ecel varneno.
Hele hesê xo bıki u vaci qe no do sebo.
Semedê çiçi Dejal ma dı dışmeney keno.
Qe nêzana no dejal ma ra çiçi wazeno.

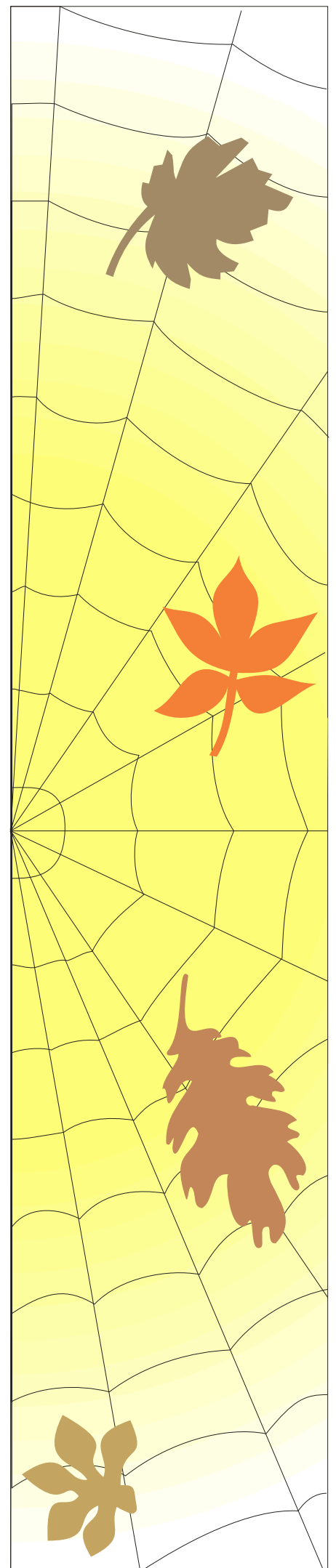
Dayê, zeri vepateyê lê kokıma mi dayê.
Emrê to qediya bı bermi u zahmeteya lê.
Naşê to heri bı lê derdınê dı no wardı lê.
Bı zahmeteya to pırr kerd emrê xo sêkürê.
De bê, de bê vaci qe do wıyna sebo rebenê.

Sınıxın, bermiyn, bêhes u bêveng dayê.
Ewro xeribey ra veydana to başnawı lê.
Qe sebeno, fina werzi xoser zeri külinê.
Bê u bıvını nê halê ma çım bermiynê.
Qe ma kewtê kamcin hallan bızanı dayê.

Dayê, zeri veşatê, bêkêf u cefakara mi lê.
O derd u barê to zahf gıran bı zeri külinê
Bê, de bê vaci seni to hewada o barê xo lê.
Nêzana bı çı babeta to xover da zaniyê.
Ma a zeriya to polat ra bi, ma rê vaci lê.

Dayê, zeri veşatê bêwar u bêwahêra mi lê.
Bêqeder u bêsihudê wa çımê feleki koribê.
Fahm nêkena çırê zalım u xedar bı hendayê.
Bê zeriya xo akı qısey bıki u vaci lê kokımê.
Hetta ewro qe çı nêweşi to sere ra ravêrdi lê...

Didim 13-09-2005.

AŞANÊ

Koyo Berz

Aşanê, birayêno aşanê
Tirba mi aşanê.
Dar u beri bındi, ray kışta aşanê.
Berê berzindê ci serro, villikanê Kormuşkani, gül u rehani bikarê.
Awda Taqiya inan awdê.
Wa kihoy bê, biresê u villiki akerê.
A boya xoya weşî, demê abyayeni di birijnê.
Qelaşandê tirbi ra viradê u berzindê mi serra villakerê.
Wa birijnê, a boya xoya weşî birijnê.
Demê awdayeni di, nemi miyan ra, boya herda welatê mi bancê u a boy mi zinci resnê.
Mî bi a boya, serweş kerê u xoya ravêrnê, hewna kerê.

Aşanê, dezayêno aşanê.
Tirba mi xori aşanê.
Wexto ki naşê mi anê, wa hadre bo qenê.
Beno roca kî mi anê, a roci şîli u şerpi, vewr u varan, puk u serd bo.
Erd bicemidiyo u niyaşaneyo,
Eyra kes peyda nêbo, makine nêvineyo, kes keydê xo ra nêviciyo u nêşo biro,
yan zi pey nêhesiyo u biro a roci tirba mi aşano.
Veror aşaneyo u hadre bo, Kes peynêhesiyo zi, sinasnayeyê nêvineyo zi,
qey xeyrwaşttoxê do, dost u embazê do bîvineyo u biro xeyrê xo, mi a tirbi di heri bin kero.
Serê ci bigiro u binimno.

Aşanê birayêno, dost u merdimêno, tirba mi deyeşê serro, darê bin di aşanê.
Wa cay ci berz bo.
Beno ju ju fini, serey xo hewada, cadê xora werza, a turbda xo serro roşa.
O cado berz ra, a tirbi serra, temaşey wardê xo, goştareya teyr
u turdê xo u wendenda inan bikera.
Vayê welatê xo, a tirbi serro xo sêneroda.
Tewrdê vay, hera xo u warê xo boykera.
Bî o hesaba, hesretea xorteyda xo, cira duri kewtena xo,
beno bî o hesaba pa ravêrna.

Aşanê, Birayêno aşanê.
Tirba mi wardê mi di, Bawkalandê mi kışta aşanê.
Şima zanê, hesretea war u welati, mi zeri di mendi.
Mî zeri serro korgire bi u diha niyabiyê.
Qe nêbo wa naşê mi, wardê mi di, herda mi di binimiyo.
Qenê wa o hesretea ci niyanco...

18-08-2005 Taqida Mexteli di.

NO HALÈ WELATIYO

*Seré koyo, serd u puko
Vewr varena, érd cemdiyayo
Taquet çiniyo, no çi halo
Feqir u seykur né
Ağ li caro, wağ li mi caro....*

*Verg zureno, kutiki lawené
Cın u cınawirri kurené
Gırd u werdi, ma qirené
Raya serdar`a pawené
Ağ li mi caro, wağ li mi caro....*

*Getay gunay, périn esto
Kemaneya, zerri lerzena.
Reziley u ri siyayey`ya
Déri kena, ez Dımliya....
Ağ li mi caro, wağ li mi caro....*

*Dahka seré go né giroto
Kelevenga Welat rot`o
Bewni verni qeyam amé
Qe mebermé, may u wayé
Ağ li mi caro, wağ li mi caro....*

*Şar Welati talan keno
War u Wetteno naleno
Ğerib ameyo, veşneno
Séwi u seykur bermeno.
Ağ li mi caro, wağ li mi caro....*

*Zalimi zılmé go kené
Arédané wené u bené.
Kami resené veşnené
Derbıkana, kunceynené
Ağ li mi caro, wağ li mi caro....*

Zerweş Serhad

Vatê Pi u Kalikun Ma

*Wazena mi bisini, wazena mi mesini
Tı bısınse zi qanunun ma dı ina çi çiniyu
Tı nêeşkena şapikun paykeri
Tı nêeşkena sarquet bigêri
Tı nêeşkana bê mi bigêri*

*La ma kê xu dı piya nişeni ru
Derdun xu bentê xu di safikeni
Vatê piy u kaliku ma u `adat ma Zazaun
inawo*

*Ma zi pi o kaliku xu dıma şini
Willay gulê ti bısınse zi inawa
Mesinse zi inawa
La ez heta bımiri tu sinenu...*

Heseni Key Avdullun

“ÇOLIG RA DEYİR”

Aridayueğ : Kendalo Siya
Het : Çolig
Vate : Verinun

Vuno

Herê vuno, vuno, vuno
Herê vuno, vuno, vuno
Herê kênek ez tu-r' vuno
Had ma şini melekuno

Herê vuno, vuno, vuno
Had ma şini melekuno
Herê vuno, vuno, vuno
Herê rindê ez tu-r' vuno

Melekuno cay rinduno
Herê vuno, vuno, vuno
Melekuno cay rinduno
Herê rindê ez tu-r' vuno
Ço rindê xu çoy nêduno
Herê rindê ez tu-r' vuno

Rad ma şini gaweruno
Herê vuno, vuno, vuno
Herê vuno, vuno, vuno
Herê rindê ez tue-r' vuno

Ma miqat ben' bız-mêşnuno
Herê vuno, vuno, vuno
Ma miqat ben' bız-mêşnuno
Herê rindê ez tüe-ri vuno

Ma rueşeni duni tucaruno
Herê vuno, vuno, vuno
Ma rueşeni duni tucaruno
Herê vuno, vuno, vuno

Ma Zazun keni memuro
Herê vuno, vuno, vuno
Ma Zazun keni memuro
Herê rindê ez tu-r' vuno

Herê vuno, vuno, vuno
Herê vuno, vuno, vuno
Herê rindê ez tu-r' vuno
Herê rindê ez tu-r' vuno

Hewar şuno(1)

Hewar şuno, şuno, şuno
Hewar şuno bira şuno
Adır kotu gilê kuno
Bıray mı şıyu xüe-ri niomo

Sér paliyo mic-dumuno
Kışıya zeki mehmuduno
Xeber bıdin Cebaxcuro
Dun' ari xuertun **Zazauno**

Hewar şuno, şuno, şuno
Hewar şuno bira şuno
Adır kotu gilê kuno
Bıray mı şıyu xüe-ri niomo

Hewar şuno, şuno, şuno
Hewar şuno bira şuno
Adır kotu gilê kuno
Bıray mı şıyu xüe-ri niomo

Vengun Zazun kot dinyayo
Askêr' omê Qilun mawo
Fermun Zazun xue-r' vecawo
Kumi g' berdo ma nêdawo

Hewar şuno, şuno, şuno
Hewar şuno bira şuno
Adır kotu gilê kuno
Bıray mı şıyu xüe-ri niomo

Hewar şuno, şuno, şuno
Hewar şuno bira şuno
Adır kotu gilê kuno
Bıray mı şıyu xüe-ri niomo

Vatin, va: Ez şıya dızdı, mı-ri aşm veciya!

Vatê vêrinun

Said Altuni ra çend deyiri

Aridayueğ : Lac Siya
Vate u Vatieğ : Seid Altun

Hê wax lawo

*Hê wax lawo mi va meşu alamunyawo
Mark-dolar bi mar´ belawo
Kê lac´ mi xü-r´ şiya ra wo
Hê wax lawo, hê wax lawo
Hê wax lawo, hê wax lawo
Hê wax lawo ciger´ mi tü-r´ vêşawo*

*Hê wax dayê ti nêzuna
Hel ni çniyu ez brindara
Mi hela-lek ez mirena
Wilat şirin ez tıya mena
Hê wax lawo, hê wax lawo
Hê wax lawo ciger mi tü-r´ vêşawo*

*Hê wax lawo mi nêzunên ina bena
Cınazê tu mi-ri yena
Ez semed tu qanser bena
Hê wax lawo, hê wax lawo
Hê wax lawo, hê wax lawo
Hê wax lawo ciger mi tü-r´ vêşawo*

Ez Zazun ra gueri heskeno

*Dayê Wısar diyo ma şini dewun
Çı kênê Faşisti hê **Zazaun** mıyun do
Werrê eya g´ hela ez şin yin mıyuno
Dayê ez Çoligi ra heskeno, bawo heskeno
Werrê eya g´ hela ez şini yin mıyuno
Dayê ez musyun ra gueri heskeno*

*Dayê kawar weto ho in deri do
Waştê mi hanika séri yenun do
Willay ya şo-ruec hunika mi hon do
Dayê ez mustun ra ez gueri heskeno,
babo heskeno*

*Willay ya şo-ruec hanika mi hun do
Dayê ez darê-yeni ra gueri heskeno
Willay ya şo-ruec hanika mi hun do
Dayê ez **Zazun** ra gueri heskeno*

Seid Altun

Cd u bandi faruk iremet veciya

Ez Zazaya

érdê ma bê lejwan o
lejwanê cı eza loooo
welatê ma êyê roşenê
wahêr biviciyê deza

bı namedê şardê xü ya
qırfi meki embaz
no halê ma rê dnya hüweno
may u piyê to zazayo

ez éslê xü inkar nêkena
to raydi nêveredana
embaz ez zazaya
héta qatê Homay

bı namedê şardê xü ya
qırfi meki embaz
no halê ma rê dnya hüweno
may u piyê to zazayo

Na zeri

zeri da mi ra
muriçikê perê
zeydê zeydê to ya
kam ki dest na ser
bi zerida xü ra
bi zerida xü ra

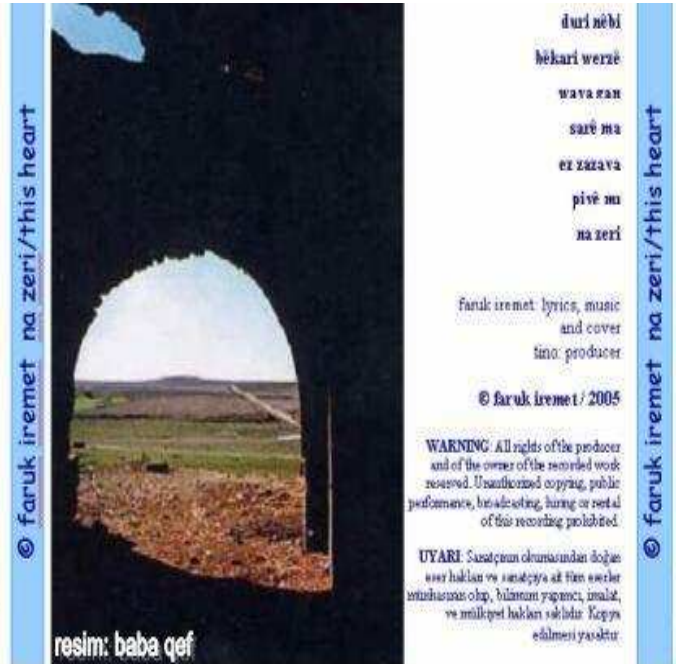
ti qin kena na zeri na bari hewadana
vengê mino yeno to
na veng, na zıwan ê bilbilano
ê zazayano
ê bilbilano

muriçiki
bı zıwandê muna wend
dêran dêrandê xü
ax muriçik
ti çend weş wanena
bı zıwan bı zıwandê muna

ti qin kena na zeri na bari hewadana
vengê mino yeno to
na veng, na zıwan ê bilbilano
ê zazayano
ê bilbilano

verni-front

peyni-back

“Na Zeri” Veciya!

Efsaneyaya Şarık Şıvoni / Mesela Şarık Şüani / Şarık Şüane'nin (Çobanın) öyküsü

Arêkerdoğ / Derleyen: Fıylıkê Qerebegan

Fekê Gımgımı çarnaene: X. Çelker

Na mesela 1992 de, pêseroka 'Armanç'e de çap biya. Se ke arêkerdoğ nusneno, hetê Paloy de ama vatene. Mı na çarnê 'be fekê Gımgımı ke, wa wendoğê bini ki na mesela tenêna rehet fam bikerê. Ebe na qeyde ki ferq u nezdi biyena nê feka bivinêne. Jü ki mı waşt ke bêro zanitene ke, itıqatê mao verên ra hona hetê mao Musılman de ki tenê çı mendo.

Qomê ma jü kokerao, hama sebebê xo çı beno bibo, biyo wairê dı itıqata. Heto jü Elawiyo, heto bin ki Mısulmano. Waxt ra wertê xode irtibat birıyo, coka kultur u itıqat de ferqi amê werte, vuriyê, ya ki ca 'be ca werte ra dariyê we.

Hukmê Mısulmanêni u barbarênia Çê Osmani 'be dewleta Tırki zerarê de bê hemd do be mara. Hama ancia ki tenê çiyê ma hona hurdim heta de pay ra mendê. Palo de namê Şarık Şüani diyo be jü koy, na mesela hêyan ewro ama; no zaf çiyê de hewlo. Xora hetê Dêsmi de na mesela hona ki rınd zanina. Ma na mesela sero Ware amor 11 de jü nuste çap kerd. Nustekarê ma Munzır Comerdi nustê xo 'Wayirê Mali' de Şarık Şüane u Memik Gavani sero xêlê çıyo hewl nusna. Jüyo ke wazeno, bese kenonine biaro têver u têy nia do. Na mesela Armanç de ebe elifba Bedirxani ama bi nustene. Mı çarnê re elifba ma. Qarşê ferqa feki nêbiya, hama hetê raştınuştene ra tenê kerd serraş.

Efsaneyaya Şarık Şıvoni (Ebe fekê Bingoli)

Küy Şarık (Şarıkşivan¹⁵) lewey berzê Küy Sıpiyü¹⁶. Berzêya yê 2561 metreye. Lewey yê dı dı çımey u yo xırb esti. Etay dı awk çına. Xeylik cira yo ine est.

Voni Şarık ü Şıvon way ü biray yemünê. Sêkurr beni. Şüni deştı d' key yo ağay. Ağay ri şüneyi kên.

Ağa üniyênü pêsi yi ruec ra ruec benü qılew ü ştı yin benü zıyed. Bı de 'eciyb münenu. Şüni ra persenu vün:

- Tı m pes ben künca çerineni?

Şüne vün:

- Ağay mı, ez ben kü ya çerinenü.

Nêvün küm kü ya çerinen.

Yo yêre pes ageyrenü, bêri wün şün pes çır kenı, üniyêni k' vılıki zerd ha estı rıyün (qoçün) berünün ray. Şını ağay ra vün.

West amnün ü deşt biya gewr, zergü tey çinü. Aa 'eciyb münen, xwu het vün "İni vılıki ça ra ümey?" Ruc ser d' şüni, ağa tey d' yo mana nivecenü.

Rocik ağa yo püstey mêşna pıra ginü, küm min (miyün) büli pes. Ruc benü berz, dıwari (dewari) axur ra kenı teber, şüney kün ver, pes ha dıma şüni. Dew ra vecin teber, çımü ra kün dür. Ağa zi ha mini (miyüni) bül pesi d'ü.

Ağa üniyênü dıwar sey büli teyru hawa kewt, we zi pa ha fırrên. Fırrên, şüni lewey Küy Sıpiy ra nışen. Dıwar dıyeni çayır ü zergün ra çereni. Ağa min püstı ra temaşe kenü kı Şıvon ha xwu r'yo wade (wede) vırazenü. Şıvon şün yo cara awk kenü sel, ginü ünü, pey yo guda çümır vırazen; yo kerra ronün, aya gudey çümır kenü ver. İn kar ha dewüm kenü, dıwar zi ha xwu ri çerenü.

Şıvon şünü ver awk, vün:

- Şarık! Şıvon! Qoçi berün ü Ellahü ekber!

Ü seley xwu cenenu awk ra, sel bena pırr aw, sel nün xwu kıft ü şün. Ağa in guri ra 'eciyb münenu ü yo yo şayış ü ümeyiş yira 'acız benü, xwu aşkera kenü, vün:

- Laci m', hetani kı tı üna şüni-yeni bıya ita çümır vıraz. Qey tı üna xwu betelneni?

Şıvon üniyênü kı (ku) ağa ha püstı min d'ü, ca dı xwı arzenü zerrey hewqi xırba kı ha vırazen. Yı dım a Şarıkı z' xwu arzena zerre, beni vin.

Ağa ü pesi yi münen seri küya. Püncês-vist rueci d' peyser ageyrenü deway xwu.

Nümey ini cay aw ruc ra pey beno Şarıkşıvon.

Hıma ra zi inü ca d' dı çımey ü yo ziyaret kerdışı şün ita.

¹⁵ Nameyê Şarıkşıvani tay kıtabanê Tırki dı Şeryekşan nusiyêno (Mesela biewni: Şevket Beysanoğlu, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, İstanbul, 1963, rıpperr: 11).

¹⁶ Küy Sıpi (Koo Sıpi): Nızdi qezay Paluy dı (wilayetê Xarpeti dı) yew koyo. Dewleta Tırkiye nameyê yê Kırdki ra tadawo (tercume kerdo), kerdo Akdağ.

Mesela Şarık Şüani (Ebe fekê Vartoy)

Koê Şariki (Şarıkşüani) kaleka Koo Sıpey de, êy düşt rao. Berzêna xo 2561 metreo. Oca, dı çımey u jü xırbe esta. İta de ağwe çına. Xêlê cêr de jü ini esto.

Vanê, Şarık u Şüani wa u biraê jümini biyê. Sêy (bê mae u bê pi) benê. Şonê dêşti de çê jü ağay. Ağay rê şüanetine kenê.

Ağa nia dano ke malê xo roc 'be roc beno qelew u şitê xo beno zêde. Nae rê şaş kuno. Şüani ra pers keno, vano:

- Tı nê mali bena kamci ca de (koti) çıraynena?

Şüane vano:

- Ağaê mı, ez ben ko ra çıraynen.

Hama nêvano ke kamci ko ra çırayneno.

Rocê vereşan ra mali çarneo ra ano, bêrivani şonê mali doşanê. Nia danê ke vilikê zerdi haê qoçanê (iştiryanê) vosna (berana) raê. Şonê ağay ra vanê.

Waxt amnana, dêşti biya gewr, khewetiye têy çına. Ağa beno şaş, xoxode vano, "nê viliki koti ra amê?"

Roce sera vêrena ra şona, ağa têy jü mane nêveceno.

Rocê ağa postê jü miye cêno xora, beno bul, kuno wertê mali. Roc beno berz, dawari axure ra kenê teber, şüaney kunê ver, mal dime ra, hên şonê. Dewe ra vecinê, çıma ra kunê düri. Ağa ki hên bul wertê mali dero.

Ağa nia dano ke dawar ze theyra hard ra bi berz, kewt re hewa; êy ki têy fırr da. Fırr da, şı, nişt re Koo Sıpe ra.

Dawar ahêni merga u kewetiye ra çereno. Ağa wertê posti ra qayt beno ke, şüane hao xorê jü oda vırazeno.

Şüane şono, jü ca ra ağwe keno selike, cêno êno, ebe dae gudê çamure vırazeno; jü kemere nano ro, a guda çamure keno ver. No kar nia şono, dawar ki xorê çereno.

Şüane şono verê ağwe, vano:

- Şarık! Şüane! Qoçê vosni, ya Heq!

Hên vano, selika xo cineno ağwe ra, selike bena pırê ağwe, selike nano doşanê xo ser u şono. Ağa nê gurey ra çiyê famnêkeno, hên şiyaiş u amaişê dêra beno acız, xo keno eşkera, vano:

- Lacê mı, hêyan ke nia şona ağwe êna, biya ita çamure vıraze. Tı qêy xo nia qefelnena?

Şüane nia dano ke ağa hao wertê posti dero, desinde xo erzeno zerrê xırbe, awa ke vırazeno, zerrê dae. Ê dıma Şarık ki xo erzeno zerrê xırbe, tede benê vindi.

Ağa u malê xo serê koy ra manenê. Des u phonc-vist roce de ancax pêyser ênê dewa xo.

Namê nê cay a roce ra tepiya beno Şarıkşüane. Hona ki na ca de dı çımey u jü ziare easta. Şar şono na ziare ser.

Taê qeseê ke fekê cer u fekê cori de jümini ra düri kunê:

Ebe fekê cêri

Fına

Labrê

Inqıde

Çımehal?

Qêy?

Kunca?, ça?

Gan

Ebe fekê cori

Defêna, rêyna

Hama

Ebe na qêyde, nia

Çı waxt?, kêy?

Qêy?, ça?, çaê?

Kamci ca?, koti?

Can

Ebe fekê cêri

Gêren, geyren

Eşnawitene

Şawıten, erşavıten

Sılasnaen

Şınas

Sınaen

Dor

Ebe fekê cori

Cêren

Heşnaene, pêhesiyaene

Ruşnaene

Nas kerdene

Nas

Sınaene, cerebnaene

Dore, novete

Tı gi weni-se kueçikê xu, tor xu-wa bicarn

Vatê vérinun

MÊRDEK U CINÊKER

*Aridayoğ: Mihemed
Cay vatışı: Çermug*

Zew merdım beno, zu cınıya cı bena. No merdek qe karı nékeno, tım geyreno.
Cínék vana; Merdek tı tım wına bıgeyré, nıka qeçeké ma bıbé mado se keré, sení bewniyé ina.
Merdek vano; ez sekera perey bıbiyayı mıdo al-vér bıkerdayı ey perey çınıyı ez sekera?
Cínék vınına mérdekdo karı nıkero, vano; tı al-vér kenése ho toré né altunanı mı bıroşı, pa al-vér bıkı, beno çiyé kené ? Merdek beno altuna roşeno xori Deve`yı geno yeno. Weyneno zewo ıstora ravéreno vano; Deza bé ma bazalixı bıkeré. O merdım vano; Ma bazalixı çiçi bıkeré ?
Vano; Ma Devi`ya Istora pévırnı. Merdek vano; Tiyé rınd vané, hıma mıdı perey çini.
Vano; Perey çiyi niyi, mexset bazarlıxı bıbo wını.
Vano; Tı zané. Uzadı piya pédı vırnéné. Mérdek nışeno ıstorda xo şino vineno akışta jewo yeno Mangeyéna tey.
Vano; Deza bé ma ıstor u mangera pıvırné. Wéré manger vano; Tı Istor sera perey wazené ?
No vano; Maxset bazarlıx bıbo, tıwazenése, ez perey nı wazena.
Wéré Manger vano; Tı zané. uzadı Istor dano, Manger geno. Uzara ravéreno yeno raşté cı zew merdımé yeno, Heréno tey.
Vano ; Imbaz tı bazarlıx nıkené?
Wéré (wayıré) Heri vano; Do manger sera perey wazené ?
Vano; Mexseté mı bazarlıx bıbo, tı kené, nıkené? Wéré Heri vano; Tı zané.

Uzara Heri geno şino, cayédı beno meyman. Wérđı keyiri vano; Ma bazarlıxı bıkeré ? Wérı keyi vano; Ju bızamı esta, vané ma aya pévırné, hıma tı do sera perey néwazé. Mérdek vano; Wa bazarlıx bıbo, ez sera perey nıwazena.
Uzara werzeno bıza xo geno şino, raşté jew karwani yeno, vano; Şıma bazarlıx nékené ? ez bızer vırnena. Karwan vındeno, uzadı karwan 12 merdımı bené, karwan çewres Dewey cı esto, péro baré cı altuno.
Vano; Deza tiyé çiçi kené ?
Vano; Willa al-vér`è mızı ewnayo. Wéré (wayıré) altuna vano; Wınise mını toya bazarlıxı bıkeré.
Mérdek vano; Beno ma bıkeré.
Wéré altuna vano; Mado şıré keydé to kéberé to bıcı`né, tı do hesé xo nékeré, ez do cınékerda toya qısey bıkerá, ek cenıkaq to bıqehriyo, tı dané pıro şını, çenık mı hetek manena, nı qehriyase, no çewres bar altunni wa toré bı.
Mérdek vano; Wabo ma şıré . Né şıné kéber cınéné, cenık yena vana; Tı kamé ? mérdey mı keyedı niyo, tiyé sevané?
Vano; Mérdey to altuné to rotı jew Dewe herına, Dewe da Istor gırot, Istor dé manga gırot, Manga dé Her gırotı, Her da bıız gırot,

Cínék vana; Istor gırot xoré nışt çı, Istor dé Manga gırot, ma xoré cıra şıt werdı, Manga dé Her gırot, pa karé keyi kerdı, Her dé zu Bız gırot.
Cínék vana; Dıha rındı qené ma cıra şıt wené. Uzadı mérdek çewres bar altuna cıré roneno şino.

Herkes Kılawê xu, xu sara tepışen.

Vatê vérinun

ELİFBÊ

<p>Aa Alale</p> 	<p>Bb Berdûeş</p> 	<p>Cc Cinêk</p> 	<p>Çç Çahar</p>
<p>Dd Dürvin</p> 	<p>Ee Engür</p> 	<p>Êê Herfê Ê</p> 	<p>Ff Fitik</p>
<p>Gg Ga</p> 	<p>Ğğ Ğezalek</p> 	<p>Hh Her belekın</p> 	<p>Iı Herfê I</p>
<p>İi İsuat</p> 	<p>Kk Kutık</p> 	<p>Ll Lü</p> 	<p>Mm Miyundê fatma u ayşun</p>
<p>Nn Nun</p> 	<p>Oo Otopoz</p> 	<p>Pp Peskuyi</p> 	<p>Qq Qeflik</p>
<p>Rr Ruec</p> 	<p>Ss Say</p> 	<p>Şş Şêr</p> 	<p>Tt Tir</p>
<p>Uu Herfê U</p> 	<p>Üü Üti</p> 	<p>Vv Viştire</p> 	<p>Ww Wesait</p>
<p>Xx Xuenı</p> 	<p>Yy Yo, Yew</p> 	<p>Zz Zarac</p> 	<p>Pêyniyê Elifbê Omê</p>

ZAZA VERLAG